

319 994
20/2009

35

Ókortudományi Értesítő

XX. szám

Főszerkesztő:

Németh György

Szerkesztő:

Forisek Péter

Debrecen
2009

AUREA AETAS

E rovatunkban a magyar ókortudomány egy-egy jeles képviselőjével készített beszélgetéseket közlünk.

**„Az ókortudománynak van egy íratlan története is”
Németh György beszélgetése Szilágyi János Györggyel**

NGY: – *Kedves Tanár Úr, ahogy készültem erre a beszélgetésre, néhány ellentmondást találtam a különböző életrajzaiban. Az első az volt, hogy mikortól is dolgozol a Szépművészeti Múzeumban? A Ki kicsoda szerint 1941-től, vagy 1947-től, ahogy a Holmi írja?*

SZJGY: – Ezt könnyen eloszlathatom. A háború utolsó évében hadifogságban voltam, és 1947 végén jöttem haza; történetesen azon a napon léptem be a múzeum szolgálatába, amikor a megnyílt a magángyűjtők anyagából rendezett antik kiállítás. A 40-es évek végén azonban született egy most már nem tudom micsoda rendelet, hogy akik saját hibájukon kívül, vagy magyarul a zsidótörvény miatt nem kaphattak alkalmazást, azoknak az alkalmazását visszamenőleg a doktorátusuk idejétől beszámítják. Az én doktorátusom 1941. decemberében volt, és akkor már rendszeresen bejártam a Múzeumba.

NGY: – *De találtam olyan adatot is, hogy csak 1949-től léptél be a Múzeum munkatársai közé.*

SZJGY: – Azt hiszem, én voltam az utolsó „önkéntes gyakornok” a Múzeumban, és azt hiszem, 1949 a hivatalos kinevezésem dátuma, addig "önkéntes" minőségben dolgoztam.

NGY: – *Magyarul ingyen?*

SZJGY: – Magyarul ingyen. De nem volt olyan tragikus a helyzet. Akkor még volt legális kivándorlás, és a kivándorlóknak – talán 48. végéig – engedélyt kellett kérni, hogy műtárgyikat magukkal vihessék. Az engedélyt úgy adták, hogy két múzeumi szakember kiszállt a lakásba, megnézte a tárgyakat, és utána egy jegyzőkönyvben rögzítette, hogy engedélyezik a kivitelt, vagy nem. A Múzeumban rövidesen hoztak egy olyan határozatot, hogy a két szakember közül az egyiknek párttagnak kell lenni...

NGY: – *De gondolom, ez nem Te voltál.*

SZJGY: – Nem, én nem voltam soha párttag. Viszont a kiszállás eredményeként hozott határozatot másnap le kellett gépelni, és ezért szerény juttatásban részesültem a hivatalos kiszállási díjból.

NGY: – *Tehát tulajdonképpen abból éltél, hogy legépelted ezeket a határozatokat.*

SZJGY: – Hát igen, lényegében ebből, meg mindenféleből. Előadásokat tartottam a Rádióban, meg tanítottam.

NGY: – *Már az egyetemen?*

SZJGY: – Dehogy! Akkoriban még létezett az a követelmény, hogy a bölcsészkaron a doktorátushoz érettségit kellett tenni görögből.

NGY: – *De csak a klasszika filológián vagy az ókori szakokon, nem?*

SZJGY: – Nem hiszem, mert például a tanítványaim közt volt Ancsel Éva is.

NGY: – *Hát igen, lehet, hogy filozófián is kötelező volt.*

SZJGY: – Aztán más munkák is akadtak. Waldapfellel, akivel Kerényi Stemma-körében

kötöttünk barátságot, az új pedagógia jegyében csináltunk egy tankönyvet a középiskolák első osztálya számára 1948-49-ben. Waldapfel szemléletéből érthetően a tankönyv jelentős része az ókori irodalomból állt. Ezt a tankönyvet egy év múlva bezúzták, mert a tanárok már a félévben sorozatosan panasszal fordultak a minisztériumhoz, hogy ők sem értik, mi van benne, és az 500 oldalt nem tudják feldolgozni.

NGY: – *És mi volt túl sok benne?*

SZJGY: – Az ókoron kívül volt egy Petőfi- és egy Gorkij fejezet, ezeket Waldapfel állította össze. Az ókort meg rám bízta, vagyis új fordításokat kellett készíttetni, ezeket ellenőrizni, megbeszélni a fordítókkal, szóval rengeteg munka volt. Egyébként ennek az ókori részből csináltuk 1952-ben a Világirodalmi Olvasókönyv első kötetét, amelyiknek általam írt szövegeit Waldapfel az imprimátúrában Sztálin-idézetekkel fejelte meg. Egy másik állandó foglalkozás volt az újonnan fordított szovjet egyetemi tankönyvekhez, Szergejev és Maskin könyvéhez a képek válogatása. Úgyhogy szó sem volt éhenhalásról.

NGY: – *1952-től már tanítottál az ELTE-n.*

SZJGY: – Igen, alighogy hazajöttem, már elkezdtem szeminárium-féléket vezetni. De közben volt egy félresiklásom is, legalábbis én annak tekintem. 1950 elején Waldapfelt a minisztériumba nevezték ki, és megkért, hogy kollégiumait Szegeden (ahová két éve kinevezték) én folytassam, illetve fejezzem be a második félévben, mert még a háború előtti időkből engem tartott erre a legalkalmasabbnak. Ezt meg is tettem, de mikor felajánlották a félév végén a professzori kinevezést, ezt határozottan elutasítottam, ahogy később is több alkalommal. Iróztam az egyetemről, óráimat később mindig a múzeumban tartottam.

NGY: – *A szemináriumaid miről szóltak? Irodalomról?*

SZJGY: – Nem, klasszika archaeológiát tanítottam a filológusoknak, majd a művészettörténészeknek, míg uralkodóvá nem vált az a nézet, hogy az ókori művészet nem része a művészettörténetnek (sic!).

NGY: – *Ez lett volna az egyik legfontosabb kérdésem, hogy latin szakosként tanultál az egyetemen, viszont régészként doktoráltál, ez hogy volt lehetséges? Elvégezted a régészetet is?*

SZJGY: – Nem. Én hivatalosan, a Tanárképző Intézet szempontjából latin-magyar szakos voltam.

NGY: – *A magyar szakot is elvégezted?*

SZJGY: – Igen.

NGY: – *És a görögöt miért nem?*

SZJGY: – Volt egy előírás, hogy a latin szakosoknak a szakvizsgához görögből is vizsgázni kell. Ezt senki nem vette nagyon komolyan, ki volt jelölve néhány szöveg, két ének Homérosból és valamelyik Platón, már nem tudom, melyik. Az általános szokás az volt – Moravcsik maga tartotta ezeket a vizsgákat –, hogy öt sort lefordított az illető, és – „jó lesz, köszönöm kolléga úr”. Én nem rendes, hanem rendkívüli tantárgyként tanultam a középiskolában a görögöt, úgyhogy egy évvel később érettségizem belőle ugyanott, ahová nyolc éven át jártam, a Református Gimnáziumban. A Tanárképző Intézet azonban ragaszkodott ahhoz a mit tudom már hány éves szabályhoz, hogy a görögöt csak az veheti fel szaktárgyként, aki a középiskolában rendes tantárgyként tanulta. Ezért ismételtén visszasdobták a felvételi kérvényeimet a Melich János vezette Tanárképző Intézetben. Mármint a latin szakvizsga követelményeként fordítottam Moravcsiknak, és feltűnt neki, hogy a szokásokkal ellentétben pontosan értem a görög szöveget. Régi, rutinos tanár lévén gyanakodott, hogy talán megtanultam a

fordítást kívülről, ezért nyelvtani kérdéseket tett föl, majd teljesen szokatlan módon elővette Platont, amit soha máskor nem kérdeztek ilyen vizsgán, és amikor látta, hogy ez is jól megy, megkérdezte, hogy kolléga úr, ha ilyen jól tud görögül, miért nem lett görög szakos. Elmondtam az okát, mire ő kétségbeesve: „Ha nekem szól, tíz perc alatt elintéztém volna”. Erre megbeszéltük, hogy beiratkozom görög szakra.

NGY: – *Ez már a szakvizsga után volt?*

SZJGY: – Igen. Be is akartam iratkozni, de 1941-ben voltunk, és nem vettek föl. Egyébként nagyon helyesen. Huszti – akivel egyetemi éveim alatt nem voltam túl jóban, mert Kerényi tanítvány voltam, de aki emberi magatartásában máig példaképeim közé tartozik – azt mondta nekem erről, hogy nézze, magának már van egy diplomája, és a törvény szerint fölvehető zsidó származású hallgatók kerete rendkívül korlátozott, én inkább két olyanak a felvételét támogattam, akinek még nincs diplomája. (Mindkettő nagyon tehetséges volt, sajnos mindkettő meghalt munkaszolgálatban.) Így történt, hogy én az egyetemen nem voltam hivatalosan görög szakos. De ettől teljesen függetlenül rendszeresen jártam nemcsak Moravcsik óráira, hanem Szabó Miklós nagyszerű görög stílusgyakorlataira is. Az egyetemi rend ugyanis akkor az volt, hogy a Tanárképző Intézet előírta, miket kell hallgatni, és ezeket beírtam az indexembe, de például a pedagógia órákra négy féléven át egyszer sem mentem be, csak félév elején és végén aláírtam a jelenlétet.

NGY: – *De jegyeket nem kellett szerezni?*

SZJGY: – Általában nem, kivéve azokat a tárgyakat, amelyekből a tandíjmentesség végett szigorított kollokviumot kellett tenni. Persze a gyakorlat nem minden tanárnál volt egyforma. Doktorálni viszont abból lehetett bizonyos számú félév hallgatása után, amiből az illető professzor megengedte. Ugyanígy jártam Alföldihez is, akinek az óráit azért nem írtam be többnyire a leckeönyvembe, mert a Tanárképző megszabta, hogy hány és milyen órát kellett és kell egy félévben fölvenni. Azokat beírtam az indexembe, Alföldihez viszont ettől függetlenül rendszeresen bejártam.

NGY: – *Milyen óráira?*

SZJGY: – Mindegyikre: numizmatikára (a Nemzeti Múzeum Éremtárában), epigráfiára, majd mikor Heinlein nyugalomba vonulása után megbízottként római történelmet is tanított, császárkori történeti óráira. A doktorátusnál választani lehetett bizonyos keretek közt, de Alföldi is, Moravcsik is szívesen fogadott. Főtárgyam a latin filológia volt, némi ifjú provokatív hátsó gondolattal Husztinál (nem Pécsen Kerényinél, ami önként adódott volna).

NGY: – *Tehát akkor a főtárgy latin filológia, a két melléktárgy görög filológia és archaeológia volt Husztinál, Moravcsiknál és Alföldinél. De a doktori értekezés tárgya erősen itáliai volt, az Atellana.*

SZJGY: – Harmad és negyed éves korom közt a nyáron Rényi Alfréd matematikus barátommal (ma az Intézet névadója) két hétre Olaszországba mentünk, vele jártam először a Museo di Villa Giuliában. A veii Apollón már ott állt, és engem az etruszk kultúra olyan varázslattal töltött el, amitől máig nem tudtam (igaz, nem is akartam) szabadulni, csak mindinkább kiterjesztettem a praerómai Itália többi kultúrájára. A Villa Giuliában láttam meg azt a spártai vázát (ma is ki van állítva), amelynek az interpretációját a dolgozat középpontjába tettem (azt már akkor is gondoltam, hogy tárgyi és írott források közt nincs fontossági különbség). Az alaptétele teljesen elhibázott volt. Csakhogy ez természetes is. A doktori értekezést akkor ki kellett nyomtatni. Bóka László azt mondta, hogy a doktori értekezés arra való, hogy tíz év múlva legyen mit szégyellni. Mai véleményem szerint a képnek semmi köze nincs az itáliai színjátszáshoz, de a téma, akárcsak az etruszk kultúra iránti vonzalom, máig végigkísér munkámon. Pontosan negyven év múlva újra megírtam a disszertációt, úgy, ahogy – gon-

dolom – kellett volna. Megjelent a Prospettiva című firenzei folyóiratban, magyarul benne van a Szirénzenében is Impletæ modis saturæ címen.

NGY: – *Moravcsik milyen tanár volt?*

SZJGY: – Rossztól kérdezed. Az ókor nem érdekelté túlságosan, megírt előre nyolc félévnyi anyagot, és azt adta elő szárazon. Hasznos kézikönyv-tudás volt, vagy inkább -ról-ról tudás. Lelkesen a bizánci kollégiumain beszélt, de az engem kevésbé érdekelt. Husztitól nem sokat lehetett ókori irodalomról tanulni. Az igazán jó órákat (persze Kerényin kívül) Ivánka Endre tartotta. Bárói címét soha nem használta, ha jól tudom Auszriában birtokai voltak, kiejtése is kissé, de nem zavaróan idegenes volt. Husztinál ő vezette a proszemináriumot, de magántanári előadásai is voltak. A magántanárok akkoriban nem kaptak fizetést, hanem minden aláírás után egy cédulát, és cédulánként öt pengőt. Ivánka Solymárról járt be az óráira. Utolsó félévünket 10 pengőért tartotta, mert Aristotelés Poétikájáról szóló kollégiumát csak Devecseri és én vettük fel. A legérdekesebb órái a késő antik, koraközépkori filozófiáról szóltak (az egyik Dante Monarchiájáról). 1942-ben a kolozsvári egyetemre nevezték ki professzornak, majd 1945 után visszatért Ausztriába, és a grazi egyetem tanára lett. Mint ilyen, olykor később is hazalátogatott, és bizantinológiáról tartott előadást.

NGY: – *Belecsaptunk a közepébe, de azért van egy első kérdésem is, amit ebben a rovatban mindenkitől megkérdeztem: hogyan jutottál arra a gondolatra, hogy ókorral kezd foglalkozni, mert az ókorosokat mindenki csodabogárnak tartja, leszámítva az ókorosokat.*

SZJGY: – Dehát én éppen hogy ókoros vagyok.

NGY: – *Igen, de az valahogy elkezdődik. Az ember az óvodában még nem ókoros. Hogy történt ez a döntés, családi vagy gimnáziumi hatásra, vagy a baráti kör miatt?*

SZJGY: – Erre nem tudok egész pontosan válaszolni. Ötödikes koromig – akkor nyolc osztályos volt a gimnázium –, mondjuk 15 éves koromig két alapvető olvasmányom volt: a Nemzeti Sport és az Indiánus történetek című hetenként megjelenő füzetek. Bátyám ellenben, akinek betegsége miatt nem volt szabad mozogni, 11–12 éves korától kezdve klasszikusokat olvasott, főleg költőket, németül és angolul. Devecseri, akivel osztálytársak voltak, írt róla több megemlékezést, köztük a nekrológot a Nyugatban, mert bátyám fölsős korában már rendszeres látogatója volt Babits fogadóóráinak. Körülötte hamar kialakult egy írókból, költőkből álló baráti kör, de én legfőljebb a lábuknál üldögéltem, arra nemigen figyeltem, amiről beszéltek. A református Gimnáziumban, ahová mindketten jártunk, erős hagyomány volt a klasszika-filológia, Alfölditől Ritoókig, de alsós koromban ez kevésbé érintett. Ötödikben azonban volt egy nagyszerű latintanárom, és ha ma visszagondolok rá, lehet, hogy tudva-tudatlanul minden itt kezdődött. Nyusztay Antalnak hívták, Borzsák, akinek szintén tanára volt, megemlékezett róla az Antik Tanulmányokban. Nyusztay különlegesen nagyszerű tanár volt. Fölfedezte Szabó Árpádot, és ő tanította szanszkritra, mert Nyusztay tanár úr szanszkritul is tudott. De nem publikált. Egy vagy két kis közleménye jelent meg, az egyikre valaki – ha jól emlékszem Hornyánszky –valami elutasító bírálatot írt, és Nyusztay, aki egyébként is félszeg, érzékeny ember volt, többé nem publikált, a szenvedélye a tanítás volt. Az első fölsős évemben ő tanított latinra, de sajnos a nyáron meghalt. Olyan tanár volt, hogy Vergilius Eclogáit ma is csak úgy tudom olvasni, ahogy ő elmagyarázta. Lehet, hogy itt kezdődött. A következő nyáron, ötödik és hatodik között, elővettem Sallustiust az akadémiai kétnyelvű kiadásban. Egyszerre abbahagytam a Nemzeti Sportot és az Indiánus történeteket. Emlékszem, azt a nyarat azzal töltöttem, hogy a Cserép-féle fordításból latinra fordítottam Sallustiust, és megnéztem, hogy melyikünk csinálja jobban.

NGY: – *De Sallustius nyert?*

SZJGY: – Igen, mit tagadjam. Így kezdődött a szerelem.

NGY: – *Tehát akkor közvetlenül nem egy gimnáziumi tanáregyéniség térített erre az útra?*

SZJGY: – A gimnázium szelleme, a bátyám baráti köre, talán valami egyéni hajlam – nehéz a választás. A gimnáziumi tanár, aki később nagy hatással volt rám, már ebben a tekintetben készen talált. Ez Máthé tanár úr volt.

NGY: – *Ő volt Devecseri görög tanára is.*

SZJGY: – Igen, és így a bátyámé is. Nagyon jóban volt Kerényivel, ő hívta fel (Németh László Tanú füzeteivel nagyjából egy időben) a figyelmüket Kerényire, ami mindnyájunkra meghatározó jelentőségű lett.

NGY: – *Tudom, hogy az egyetemen érintkeztél Kerényivel, de nem világos nekem, hogy ez időben hogy jön össze, hiszen őt Pécsre száműzték.*

SZJGY: – Igen, de a budapesti egyetemen a vallástörténet magántanára volt, és ezt a funkcióját megtartotta.

NGY: – *Milyenek voltak a Kerényi órák? Mert annyi legendát hallani róluk...*

SZJGY: – Ezt a legszebben két tanítvány, Devecseri és Brelich Angelo írta meg. Brelich, aki később a római egyetemen a vallástörténet professzora lett, önéletrajzában, amit az öngyilkossága előtti évben írt, megírta, hogyan csellengett az egyetemen, míg egyszer betévedt egy péntek esti Kerényi órára: „A görög vallás, amelyet – úgy tűnt – óráról órára maga fedez fel, valamennyiünk felfedezésévé vált”, és addig soha nem sejtett dimenziót kapott. A bátyám nagyon hamar jóban lett Kerényivel, és Devecseri, aki anyagi problémák miatt nem tudott rögtön a gimnázium után az egyetemre menni, az ő rábeszélésére szedte össze a beiratkozáshoz szükséges pénzt, úgyhogy mi félév különbséggel egyszerre végeztünk.

NGY: – *De ugyanazokra az órákra jártatok?*

SZJGY: – Persze. Devecseri nagyon hasonlított a bátyámra, aki másod éves korában meghalt, úgyhogy az első félévi aláíratásnál ezt Kerényi is észrevette. Ez lett a barátság kezdete. Természetesen egy félév múlva Devecseri engem is elvitt Kerényihez, és attól kezdve együtt jártunk hozzá és az óráira. A péntek estii órákra olykor százan-százötvenen jártak, nem csak egyetemi hallgatók, meg nem is csak tudósok, hanem írók, művészek, zenészek is. Hétfőn esténként viszont Kerényi lakásán egy exkluzívabb gyülekezet volt, ott elsősorban olyanok voltak, akik valamelyik tudományággal hivatásszerűen foglalkoztak. A téma általában egy antik szerző olvasása és értelmezése, vagy valamelyik Stemma-tag új munkájának megvitatása volt. Későbbi tudományos kapcsolataim jelentős része ebben a körben alakult ki: az akkor példaképnek tekintett Trencsényi-Waldapfel, az egyiptológus Dobrovits, az említett Brelich, a folklórlista Honti, a háború fiatalon elhunyt áldozata, akiről Devecseri Tavaszi angyal címen írt megemlékezést. A Kútvölgyi úti Kerényi lakáson 1937 elején volt az első látogatásom, egy óriási félkör alakú szobába léptem, a padlója tele volt különnyomatokkal, és az egésznek a közepén egy fiatalember guggolva rendezte őket. Kerényi odavitt hozzá, és így mutatta be: „ez Harmatta János, az angyal”.

NGY: – *Ő valahogy nagyon gyorsan professzor lett a háború után.*

SZJGY: – Először csak asszisztens lett a Moravcsik tanszéken – Devecseri helyében –, de a Szemerényi disszidálása után ő került a tanszékére. Nem tudom, hivatalos kinevezése mikor történt.

NGY: – *Vagyis Szemerényi helyébe nevezték ki?*

SZJGY: – Igen. Megürült a katedra, amely sokáig üres volt, mert a Schmidt József felfüggesztése, vagyis 1924 után sokáig nem volt professzor az indoeurópai tanszéken. Szidarovszky János mint megbízott előadó tanított, aki még magántanárrá sem lett soha kine-

vezve. Szemerényit azután Harmatta követte, de távol az egyetemtől az ő kinevezésének az időpontját sem tudom. Mindenesetre generációjából, a „felnőttek” közül ő lett először akadémikus Waldapfel támogatásával, mert közülük őbenne bízott meg a leginkább – a jó ég tudja, hogy miért. Valószínű, hogy ez Harmatta diplomáciai képességein is múlt, de távolról sem csak ezen. Mint közismert, Harmatta szerkesztette a Waldapfel és Moravcsik nevével jelzett folyóiratokat a. Az Actát és az Antik tanulmányokat (sőt egy ideig az Archaeológiai Értesítőt is, legalábbis gyakorlatilag). Tényleg nemcsak sokoldalú tudással rendelkező, oroszul jól tudó és régészet és filológia elválaszthatatlan kapcsolatát hamar felismerő tudós, de minden intrikától távol álló természet is volt. Óriási szerepe volt abban, hogy 1956 után, amikor Waldapfel a helyzetet felhasználta arra, hogy a régi generáció minden tehetséges tagját (többek közt Kidobta Szabó Árpádot, Borzsákot, Ritoókot, Sarkadyt, Szepessyt) eltávolítsa az egyetemről, olykor elég hitvány módszerekkel, Harmatta mindenkinek a cikkeit közölte a székfolyóiratokban, fordításokat szerzett az arra rászorulóknak, konferencia-meghívásokat is el tudott érni. Waldapfel a maga utódjául, legalábbis a latin tanszéken, a kiemelkedő tehetségű Horváth István Károlyt szemelte ki, aki azonban már a szegedi egyetemen előadással megbízva, delirium tremensben halt meg 35 éves korában.

NGY: – *Téged hogy érintettek ezek a „tisztogatások”?*

SZJGY: – Engem egy másik vonalon, a múzeumból távolítottak el.

NGY: – *Miért?*

SZJGY: – Mert – idézem a fegyelmi határozatot – vezető szerepem volt abban, hogy a forradalmi hangulat a múzeumban tartósan fennmaradt.

NGY: – *Ez mit jelentett?*

SZJGY: – A részletei nem érdekesek, koholt, személyzeti főnökünknek személyes bosszúja állt mögötte. Egy októberi vitán kiálltam egy igazságtalanul elbocsátott kolléganőnk mellett; az ülés után bejött hozzám, és azt mondta: te vagy a legdemokratikusabb ember, akit valaha ismertem. Így 1956. október 31-én. Hát ezt nem lehetett nekem megbocsátani.

NGY: – Ennek következtében küldtek 1957-ben Debrecenbe?

SZJGY: – Igen, mert az ügy kicsit elhúzódott. A döntést Dobrovits közölte velem, aki akkor a múzeumi főosztály vezetője volt a minisztériumban, és akit én a Kerényi körből már húsz éve jól ismertem, nem is vettem egészen komolyan. (Este, amikor a múzeumból hazamentem, az autóbusszon találkoztunk, kért, hogy váltsam meg a jegyét, mert nincs egy fillérje sem. Megváltottam.)

NGY: – *De hát nem ő akarta, hogy kirakjanak a múzeumból?*

SZJGY: – A döntő tanú a Waldapfel volt.

NGY: – *Ő mit tanúsított, hiszen nem is volt itt.*

SZJGY: – Ott nem, de egy értekezleten találkoztunk, és én megmondtam neki, hogy mi a véleményem a forradalomról, sőt – talán túlzón – gyilkosok cinkostársának neveztem. A múzeumi hivatalos fegyelmi tárgyaláson menteni akartak, és ebben a reményben megkérdezték Waldapfelt, hogy valóban rokonszenveztem-e az ellenforradalommal. „Sajnos, nem tagadhatom” – mondta. Ezután megkérdezték, hogy fenntartom-e az akkori véleményemet, mire én azt válaszoltam, hogy nincs okom megváltoztatni. A tárgyalás után egyik kolléganőm azt mondta: „Érthetetlen, hogy egy ilyen okos ember, mint maga, nem tudta, mit kell válaszolni.” „Tudja – feleltem, és ezt még sokan és sokáig emlegették –, vannak esetek, amikor a válasz nem agy, hanem gyomor kérdése.”

NGY: – *Tehát akkor a fegyelmin csak ideiglenesen távolítottak el, egy évre?*

SZJGY: – Hát igen, tartósan fennmaradó ellenforradalmi hangulatért nem akasztották fel az embert. Még csak le sem csukták. De az egy évet nem tartották be.

NGY: – *Miért, mennyi idő múlva jöttél vissza?*

SZJGY: – Másfél év múlva.

NGY: – *A múltkoriban azt mondtad, hogy Debrecenben végül is derűs életed volt a múzeumban.*

SZJGY: – Jó éreztem ott magam. Eredetileg Szombathely és Debrecen között választhatam, de korábbi látogatásaimból tudtam, hogy Debrecenben van antik anyag, és az egyetemen, hála Láng Nándornak és Alföldinek, elég gazdag szakkönyvtár is van.

NGY: – *A dolgozósobában laktál?*

SZJGY: – Igen, és rájöttem, hogy az ügyrendi szabályzat csak azt írja elő, hogy reggel fél kilenckor el kell kezdeni a munkát, de azt nem, hogy ülve és felöltözve. Tízkor azután átmen-tem az Arany Bikába kávézni. Zavartalanul dolgoztam, senki nem jött be hozzám, mert a szobám ablaka a helyi pártközpontra nézett. Ott írtam néhány TIT-füzetet, és elkezdtem A görög művészet világát.

NGY: – *Meg hát nyilván az ottani anyaggal is foglalkoztál. Mennyire volt ez akkor feldolgozva?*

SZJGY: – Kádár Zoltán közölt néhány márványt. Én elkezdtem feldolgozni a többi darabot, és a Déri Múzeum Évkönyvét is szerkesztettem. Jó néhány tanulmányt írtam a Déri Múzeum antik tárgyairól, egyet még – félig-meddig – a pásztorbotok faragásáról is. Gunda Béla érkezésem hírére megalapította a „debreceni KRUSZOK-ot”, szerdánként jöttünk össze este az Arany Bikában: Barta János, Bán Imre, Gaál Laci bácsi, és még többen. Nagyon jóba lettem Herman Jószeffel, a nyelvészszel, akivel igen furcsa módon kerültünk együtt Debrecenbe: én, mint ellenforradalmár, őt mint „sztalinista”. De mind a ketten a református gimnáziumba jártunk nyolc éven keresztül, és főleg a hétvégi vonatúton rendkívül élvezetes beszélgetéseket folytattunk. Sőt nem kis meglepetésére rendszeresen bejártam az ő egyetemi vulgáris latin óráira. Gondoltam, itt az idő és az alkalom, hogy ezt most erről megtanuljak valamit.

NGY: – *De órát nem tartottál?*

SZJGY: – Nem, hát én megbélyegzett voltam. De a Szabadegyetemen tartottam előadásokat, és a helyi napilapba is írtam.

NGY: – *Debrecenben leginkább egy már Budapesten megjelent könyvedet készítetted elő, A görög művészet világát.*

SZJGY: – Igen, de azon még Budapesten is sokat dolgoztam, végül 1962-ben jelent meg.

NGY: – *Hogyan fogadtak Budapesten?*

SZJGY: – Senkivel semmilyen konfliktusom nem volt. Waldapfellel is felújítottuk régi, Kerényi-kori barátságunkat. Képtelen vagyok sérelmek ápolására, és Waldapfel tudományos képességeit nagyra becsültem.

NGY: – *Nagyon érdekes dolog, hogy Trencsényi-Waldapfel Imréről ma egyszerűen nem esik szó, ugyanakkor Hegyi Dolores a múltkori beszélgetésünkben azt mondta, hogy óriási érdeme volt abban, hogy egyáltalán megmaradt az ókor oktatás az egyetemen, mert ha Trencsényi nem lett volna olyan elkötelezett híve a rendszernek, akkor lehet, hogy az egészet felszámolták volna.*

SZJGY: – Távol az egyetemről erről nem sokat tudok. De alig hiszem, hogy az ókori tan-

székeket megszüntették volna, már csak Moravcsik miatt sem. Moravcsiknak óriási tekintélye volt, ami onnan származott, hogy a háború vége után az egyik első hivatalos szovjet akadémiai megkeresés az volt, hogy mi van Moravcsikkal. Már az első alkalommal, 1948-ban Kosuth-díjat kapott, jóllehet a közelgő rendszer szempontjából „reakciós” volt, de a Szovjetunióban a bizantinológia mintegy nemzeti tudománynak számított, és Moravcsikot félistennek tartották, ezért nehéz elképzelni, hogy az ő tanszékét megszüntették volna.

NGY: – *Hogyan kerültél ide a múzeumba, még annak idején a 40-es években, hiszen valószínűleg nem régészetet, hanem klasszika-filológiát végeztél?*

SZJGY: – Első kísérletem, hogy bekerüljek a filológus-társadalomba, kudarccal végződött. 1942-ben a Philológiai Társaság akkori titkárának, Irka (Györkössy) Alajosnak jeleztem, hogy előadást szeretnék tartani a Társulat havi felolvasó ülésén a carmina saecularia vallástörténeti kérdéseiről. Sajnálattal közölte, hogy az év végéig már minden ülés programja véglegesítve van. Pár nappal később találkoztam a szerencsétlen sorsú Gyóni Mátyással, akivel baráti kapcsolatban voltam, és elpanaszolta, hogy Jirka ráparancsolt, tartson a jövő héten előadást a Társulatban, mert nincs jelentkező. Ezt megértettem. Nem tettem pedagógiai vizsgát, mert nem akartam tanár lenni: gyakorló tanárságom alatt rájöttem, hogy ez a pálya ez nem nekem való, mert gyenge képességeikkel nem tudok foglalkozni, márpedig egy tanárnak ez is a kötelessége. Hiába mondta az Zibolen, a tanárképző főigazgatója, hogy „Kitűnő tanár lesz, fiacskám” – én már eldöntöttem, hogy nem. Így mikor öt évi munkaszolgálat és hadifogság után 1947-ben hazajöttem, sem a helyzetet nem ismertem, sem azokat, akikhez fordulhattam volna, kivéve régi ismerőseimet.

NGY: – *És akkor ki segített abban, hogy a múzeumba kerülj?*

SZJGY: – Dobrovits.

NGY: – *Dobrovits?*

SZJGY: – Ő 1946 közepén jött vissza francia hadifogságból, és rögtön belépett a kommunista pártba, rövidesen pedig az akkor még egységes intézményként működő Magyar Nemzeti Múzeumnak (amelyiknek a mai Nemzeti Múzeum csak egy része volt, hozzá tartoztak a többi állami és vidéki múzeumok is) ő lett a főtitkára, egyúttal pedig a Szépművészeti Múzeum antik osztályának vezetője és egyetlen tagja. Mikor hazajöttem, régi barátságunkat nem felejtve hívott, hogy jöjjetek ide, itt van egy üres állás, amire nem találunk embert. Én mondtam neki, hogy hát én soha nem foglalkoztam klasszika archaeológiával, és nem is akarok ezzel foglalkozni, én az auctoraimat akarom olvasni. Erre ő azt mondta, hogy nézd, ebben a szobában van egy ilyen hosszú asztal (ma is ennél ülök), azon olvashatod az auctoraidat, és ha cseng a telefon, akkor felveszed. Nem volt más választásom.

NGY: – *De aztán mégis csak letévedtél a raktárba, és elkezdted antik vázákkal foglalkozni.*

SZJGY: – Nem volt raktár, és lényegében antik vázák sem. De még 1934-ben született egy törvény, amely a Szépművészeti Múzeumot tette a nem magyar földről előkerült antik tárgyak központi gyűjteményévé; korábban ezzel senki sem törődött, de Dobrovits elkezdte összegyűjteni a múzeum illetékességébe tartozó tárgyakat a magyar múzeumokból.

NGY: – *Nem is volt antik gyűjtemény?*

SZJGY: – De volt. A múzeum 1908-ban a Hekler közbenjárásával megvett egy 135 darab-ból álló márványszobor sorozatot. Ennek ünnepeltük most a 100. évfordulóját. Az antik szobrokat a háború alatt sem menekítették el, becsomagolatlanul itt maradtak. A vásárlásuk utáni negyed században Oroszlán jóformán semmit nem vett, de 1943-ban, amikor el kellett volna rejteni, a Nemzeti Múzeumból egy csomó ládában áthozták ide a hozzánk tartozó antik tárgyakat. Ezeket a ládákat én bontottam fel öt év múlva, addig senki nem nyúlt hozzájuk.

Dobrovits vidékről mindenhonnan ide szállíttatta a hozzánk tartozó anyagot, de raktár nem volt, a szobámban rakták le őket. Van egy régi fénykép ebből az időből: én ott ülök a hosszú asztalnál az auctoraim fölött, és körülöttem a földön a vázák és más antik tárgyak, mert nem volt hová tenni őket.

NGY: – *Így szoktál hozzá lassan ahhoz az érzéshez, hogy vázák között ülj?*

SZJGY: – Igen, és a földön körülöttem lassanként minden megtelt, nem csak vázákkal, hanem terrakottákkal, meg minden egyébbel, és egyre jobban bekerítettek. Ez így ment egy ideig, de 1950-ben jött egy minisztériumi rendelet, hogy a 18 tételes nemzetközi szabványnak megfelelő leltárkönyvbe be kell leltározni az anyagot. A tételek közt olyasmi volt, mint a tárgy megnevezése, a készítő mester vagy műhely, a készítés helye és kora. Hűha, mondtam, akkor ezt nekem meg kell tanulni. Igyekeztem is megtanulni. Jóformán teljesen autodidakta vagyok. És a szövegek – akár antik, akár mai szövegek – közt most is jobban otthon érzem magam, mint a tárgyak között – ha ugyan egyáltalán választani kell vagy lehet.

NGY: – *Vagyis a legjobb iskolád volt, mert a tárgyak kényszerítették rá, hogy közelebbről megismerkedj velük. Megírtad, hogy voltak eleinte botlásaid is, hogy hamisítványokat is meghatározta eredetként.*

SZJGY: – Nem is csak eleinte. De ismerem Wilhelm Bode mondását, hogy hamisítványt vásárolni pech, de egy eredetit elmulasztani, mert nem tudunk róla biztos döntést hozni, az bűn.

NGY: – *Hogy úszta meg a debreceni antik gyűjtemény, hogy beolvasszák a budapestibe?*

SZJGY: – Ez Zádor Annának köszönhető, aki mint a régi Magyar Nemzeti Múzeum helyett alakult, Ortutay vezette Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának illetékese, még az egyetemi évekből nagyon jóban volt Balogh Istvánnal, a Déri Múzeum igazgatójával, és nem engedte elhozni az anyagot.

NGY: – *Jó, hogy ott is van egy ilyen gyűjtemény.*

SZJGY: – Igen, ma én is így látom.

NGY: – *Volt-e valamilyen kapcsolatotok Hahn Istvánnal? Mikor ismerted meg?*

SZJGY: – Csak akkor ismertem meg, amikor ő is bekapcsolódott az Ókortudományi Bizottság munkájába az Akadémián. Hahnnal furcsa, valahogy félresikerült kapcsolatom volt. Én nagyon tiszteltem, és kitűnő tudósnek tartottam, csak valószínűleg – rossz természetemnél fogva – nem álhattam meg, hogy időnként ne ironizáljak vele. Ő pedig tele volt kisebbrendűségi érzéssel, teljesen indokolatlanul.

NGY: – *De jó humora volt.*

SZJGY: – Igen, lényegében mindig jóban voltunk, de Hahn végig tartott tőlem, és szerepe volt abban, hogy – ezt hálával említem – nem lettem akadémikus.

NGY: – *Hogy-hogy? Hogy lehetett ebbe Hahnnak beleszólása?*

SZJGY: – Ő volt akkor a II. Osztályon az egyetlen ókoros. No, de erről nem érdemes beszélni, inkább a nagydoktori vitámról. A doktori vitáknak, azt hiszem, máig érvényes szabálya, hogy a nagydoktori vitán van három opponens, aki elmondja kifogásait, erre a jelölt megköszöni, és megígéri, hogy javaslatokat természetesen meg fogja fogadni, ezek után mennybe megy, mert a három opponens elfogadja a választ. Nálam ez némileg rendhagyóra sikerült. Az volt a szabály – nem tudom, most is így van-e – hogy a jelöltnek az opponensek számára írt válaszát a vita előtt legkésőbb három nappal be kellett nyújtania írásban a Tudományos Minősítő Bizottságnak, ezt azonban az opponensek már nem láthatják. Hahn azonban, merő szo-

rongásból, mégis elolvasta, és amit én az ő opponensi véleményében kifogásoltam, azt átírta. Ezért, mikor a vita kezdetén megkérdezték, hogy van-e a jelöltnek valami előzetes megjegyzése, megjegyeztem, hogy amit most hallani fognak Hahn professzortól, az nem azonos az eredeti opponensi véleményével, amire én válaszolok. Ezután lezajlott a három opponensi vélemény felolvasása. Harmatta rutinos, öreg róka volt, látta, hogy etruszko-korinthosi vázafestéssel kár fársztania magát, ezért kiírta a tézisekből az illendő nyolc oldalnyi véleményt. Ugyanezt csinálta Castiglione, aki szintén tudta, hogy nem érdemes részletekbe menni. Hahn azonban azt mondta, hogy opponensi kötelessége előadni kifogásait és a fenntartásait. Többek közt kifogásolta, hogy Romulus életét túl későre keltezem, és így tovább. Felvetettem, hogy Romulus sosem élt, meg egyebek. Hahn messzemenő korrektséggel fogadta el válaszomat. Később pedig, amikor ő védte a disszertációját, megmutatta nekem az opponenseknek írt válaszáat, kérve a véleményemet.

NGy: – *Melyik könyvedet szereted a legjobban?*

SzJGy: – Mások könyveit szeretem. Brelichet például különösen, a legjobban a Paidés e parthenoit. Láttad, hogy nemrég megjelent egy könyve magyarul? Nagy Andrea fordította kiválóan, pedig Brelichet nem könnyű fordítani.

NGy: – *Végezetül azt kérdezem, hogy javasolsz-e, tanácsolsz-e valamit a ma pályájuk kezdetén járó ókorosoknak?*

SzJGy: – Én? Semmit.

A hangfelvételt lejegyezte Szabó Éva

UTÁNPÓTLÁS

E rovatunkban három megvédett PhD disszertáció téziseit közöljük.

Bácskay András

**Láz az ókori Babilóniában.
Az ún. lázszövegek korpusza és értelmezése
Doktori értekezés tézisei***

A disszertáció témája a lázzal kapcsolatos babilóniai forrásanyag feldolgozása és a források értelmezése. Választásom egyrészt azért esett az orvosi szövegek lázzal foglalkozó korpuszára, mivel az ide tartozó szövegekkel – más betegségektől (mint például a fejpanaszok vagy a szembetegségek) eltérően – a kutatás még nem foglalkozott mélyrehatóan, ezért a témának egyetlen átfogó vagy akár részproblémát érintő feldolgozása sincs. Másrészt a láz szemléletesen példázza a kutatás zavarodottságát a mezopotámiai orvoslás fogalmi készletét illetően, azaz a láz babilóniai terminológiája eklatáns példát kínál arra, hogy érzékeltesük a hagyományos tudományos felfogás tünet-betegség összefüggésre épülő tanácstalanságát.

A láz fogalmának vizsgálata egyértelműen igazolta, hogy az ókori mezopotámiai szakszövegek terminológiája, illetve a mögötte meghúzódó kulturális és fogalmi keretek nem feleltethetők meg sem a modern orvoslás, sem pedig a mai közgondolkodás taxonómiai rendszerével, ezért értelmetlen a mezopotámiai orvoslás fogalomkészletét, kezelési eljárásait önmagában vizsgálni. A dolgozatban azonban egy új nézőpont szerint közelítettünk a betegség mezopotámiai fogalmához: a fizikai panaszokat, fájdalmakat, azaz a tüneteket és a betegségeket egyaránt isteni üzenetként értelmezzük, úgy véljük ugyanis, hogy az orvosi szövegek ezen üzenetadás egy speciális fajtájával foglalkoznak, nevezetesen, amikor az előjel a páciens valamely testrészén jelent meg. Az általunk kedvezőtlen előjelként értelmezett ómen ártó kisugárzása további szenvedést (testi-lelki fájdalmat vagy bármilyen más a páciensnek szenvedést okozó jelenséget) okozhatott, ezért a mezopotámiai orvosi szövegek általában többféle testi szenvedést is felsorolnak egy-egy esetben, bizonyos mértékig tehát oksági viszony van a kedvezőtlen előjel és annak ártó hatású kisugárzása között. A dolgozatban igazoljuk azonban, hogy ez az oksági viszony nem azonos a modern orvostudomány tünet-betegség kapcsolatával, hiszen a kedvezőtlen előjel ártó kisugárzása bármilyen fajta fizikai, mentális szenvedéssel vagy egyéb csapással járhatott, azaz az oksági viszony tartalmát inkább a szakrális tisztaság és tisztátalanság fogalma határozta meg. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a mezopotámiai orvosi szövegekben megjelenő gyógyító eljárásokat a bajelhárító rítusok egyik alfajának tekintjük. Az alábbiakban röviden áttekintjük a dolgozat egyes fejezeteinek tartalmát, majd egyes fejezetekhez kapcsolódó főbb megállapításokat foglaltuk össze.

Az első fejezetekben meghatározom a dolgozat célját, és legfontosabb téziseit, majd az orvosi szövegek interpretációs irányzatainak áttekintését követően leírom a disszertáció kutatási módszerét, végül pedig áttekintem a kutatás során felmerült nehézségeket és felhívom a figyelmet a disszertáció korlátaira.

A második fejezetben a mezopotámiai orvoslás fogalmi kereteit járom körül, ennek során foglalkoztam a betegség és a tünet kapcsolatával, tisztázom a betegség, illetve a szenvedés fogalmát, valamint az ezeket kiváltó okokat. Mivel tézisem szerint a gyógyítási rítusok a bajelhárító rítusok egyik altípusát képviselik, vizsgálom a bajelhárító és a gyógyító rítus egy-

* Témavezető: Dr. Zólyomi Gábor, habilitált egyetemi docens. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola. Assziriológiai doktori program.

máshoz való viszonyát. Az egyes kérdések tárgyalása során előbb összefoglalom a mértékadónak számító kutatók egymástól eltérő álláspontjait, majd állást foglalkozok a tárgyalt témákban.

A mezopotámiai orvoslás általánosabb kérdéseinek tárgyalását követően kerül sor az általunk feldolgozott lázszövegek bemutatására és értelmezésére, amelyet négy fejezeten keresztül (3-6. fejezetek) fejtek ki.

A harmadik fejezetben bemutatom a lázszöveg korpuszát, amelyek elemzésére a soron következő fejezetekben kerül sor. Az áttekintés során leírom a lázszövegek korpuszának szöveg-típusait, amelyből megállapítható, hogy a mezopotámiai ún. tudományos szövegek minden típusában (lexikális szövegek, ómen szövegek, kezelési szövegek, ráolvasások) található lázszöveg. A vizsgált korpusz szövegei közül kiemelt fontosságúnak tartom az ún. terapeuta szövegeket (a fent említett kezelési szövegek), mivel bár ezek szövegek számítanak a mezopotámiai orvoslás legfontosabb szakszövegeinek, a kutatás azonban nem fordított elég nagy figyelmet rá. Míg például a számos táblát tartalmazó bajelhárító szövegsorozatok vagy ómen-szövegek feldolgozottsága igen magas szintű, a terapeuta szövegek nagy többsége csak ékírással szövegkiadásokban jelent meg. A lázkorpusz minden terapeuta szövegéről szövegleírást készítettem a következő séma szerint:

- lelőhely
- datálás
- szövegkiadás
- tartalmi jellemzők
- a lázra vonatkozó megjegyzések
- gyógykészítmény leírása
- kezelések leírása

A negyedik fejezet a láz mezopotámiai terminológiájával foglalkozik. Ennek során bemutatom a kutatás hagyományos felfogását, eközben sorra veszem a lázra használt akkád kifejezéseket, és különbséget teszünk az egyes kifejezések jelentésárnyalatai között. A terminológia kapcsán megvizsgálom, hogy a lázkorpusz szövegeiben milyen szakkifejezéseket alkalmaztak a testhőmérséklet jelölésére, illetve a láz, a gyulladás mely fajtáit különböztették meg. Mivel a lázat a páciens testén érzékelhető előjelenként, illetve egyéb ártó hatású előjelek (betegségek) veszélyes kisugárzásaként fogom fel, kulcskérdésnek tartom annak vizsgálatát, hogy mely testrészekben nyilvánult meg. A vizsgálat eredményét a láz kontextusát tartalmazó alfejezetben foglalom össze.

Az ötödik fejezet a terapeuta lázszövegek gyógyszereinek alapanyagaira fókuszál. A fejezetben, táblázatos formában összefoglalom a szövegekben előforduló gyógyhatású anyagok gyakoriságát, illetve korpuszon belüli eloszlását, ezt követően pedig a terapeuta szövegek adatait összevetem a farmakológiai listákban szereplő adatokkal. Ennek révén a két szövegtípus közötti azonosságok kimutatása a célom. A gyógyszerek hatóanyagainak elemzése kapcsán azt is vizsgálom, hogy mely gyógyhatásúnak vélt anyagokat, illetve gyógykészítményeket alkalmazták a leggyakrabban a láz kezelése során. A felhasznált gyógyhatású anyagok előfordulási gyakoriságát bemutató táblázatokból levonható következtetések révén igyekszem megállapítani, hogy vannak-e jellemzően a láz gyógyítására, vagy csillapítására használt anyagok. Úgy vélem ezen elemzés során megválaszolhatóvá válik az a kérdés, hogy a gyógyszer összeállításához szükséges alapanyagok kiválasztásában szerepet játszottak-e a hatóanyag szempontjai.

A hatodik fejezetben a láz csillapítására, illetve a lázbetegségek megszüntetésére irányuló terapeuta és mágikus kezeléseket foglalom össze. Ebben a fejezetben igazolni kívánom azon tézisemet, miszerint a gyógyító rítusok, azaz a kezelési eljárások lényegében a bajelhárító rítusok paradigmáját követik, tehát az ártó hatásának tekintett előjelnek, illetve ártalmas hatá-

sának a megszüntetésére, illetve kiküszöbölésére irányulnak. A gyógyítási rítusnak a terapeuta szövegekben megjelenő 4 összetevőjét (gyógyszeres kezelés, amulett, kapcsolódó ráolvasások és kapcsolódó rítusok) külön-külön alfejezetben vizsgálom. Bizonyítani kívánom, hogy a gyógyszeres kezelési eljárások és az amulettek alkalmazása közvetlenül a betegség, illetve annak kisugárzása révén érintett testrészekre fókuszál. Ebben a fejezetben külön foglalkozom a kezeléseket modern orvosi szempontból praktikusnak tűnő, valamint mágikus elemeivel. A fejezetben ismét csak vizsgálom a különböző szövegtípusok egymás közötti kapcsolatát, ennek során a terapeuta lázszövegek gyógyító rítusának egyes elemeit, a lexikális szövegek anyagával vetem össze, így az amuletteket a bajelhárító eszközöket felsoroló listákkal, illetve a kapcsolódó ráolvasásokat a ráolvasás-sorozatokban szereplő ráolvasásokkal hasonlítom össze.

A hetedik fejezetben összefoglalom a dolgozat főbb konklúzióit.

A dolgozathoz csatolt mellékletben a lázkorpuszhoz tartozó terapeuta szövegek feldolgozását helyeztem el. A szövegleírásokban általában a teljes táblát mutatom be, de azon szövegek esetében, amelyeknek csak egy része tartalmaz láz kezelésére vonatkozó részeket, csupán a lázra vonatkozó szövegrészletet közlöm. A szövegeket – a tudományos szövegek esetében megszokott módon – formai alapon csoportosítottam: az egyik csoportba az ún. egyedi szövegek (egy-egy kezelést tartalmazó tábla), a másodikba pedig az ún. sorozatok (egy-egy hosszabb orvosi szöveg-sorozat darabjai) kerültek. A sorozatot tartalmazó táblákat további két altípusra osztottam: az egyik azon szövegeket tartalmazza, amelyekben a lázzal kapcsolatos részek csupán részét képezik egy nagyobb sorozatnak (ezek az ún. vegyes sorozat táblái), a másikba pedig a csupa láz-kezelést tartalmazó szövegeket (ez az ún. lázsorozat táblái) soroltam.

Konklúziók

A következtetések első két csoportja általában a mezopotámiai gyógyászatra vonatkozik, az állítások azonban a lázszövegek korpuszán végzett vizsgálaton alapulnak.

1. Először is a lázon, mint a betegségről alkotott mezopotámiai gondolkodási rendszer egyik jó példáján végzett vizsgálatok kimutatták, hogy az ókori mezopotámiaiaknak a lázról és általában a betegségekről alkotott felfogása megegyezett az előjelekről alkotott elképzeléseikkel, azaz az ún. orvosi szövegekben – különösen a terapeuta szövegekben – megjelenő betegségeket, illetve tüneteket egyaránt ártó hatású előjelnek tekintették. A gyógyítási rítusok elsődleges forrásának tekinthető terapeuta szövegeknek a részletes vizsgálata valamint a korábban említett tézisünk, mely szerint a ráolvasásokat és az ómeneket ugyanazon rituális rendszer részének tekintjük, vezetett ahhoz a következtetéshez, miszerint a mezopotámiai gyógyító rítusok kezelése során a bajelhárító rítusok paradigmája szerint jártak el, azaz az előjelhordozónak tekintett páciens, illetve testrészt „megtisztítására” törekedtek.

2. Másodszor Az orvoslással, a gyógyító-bajelhárító rítusokkal kapcsolatos szövegeket vizsgálva általánosságban megállapítottuk, hogy a gyógyításhoz teológiai, rituális és ráolvasási tapasztalatokra egyaránt szükség volt, ezért az ókori mezopotámiaiak számára a gyógyítás és a bajelhárítás, azaz az orvoslás és a mágia ugyanúgy nem volt szétválasztható, ahogy nem tettek éles különbséget a vallási és a mágikus rítusok között sem. A lázkorpuszba tartozó szövegtípusok sokféleségéből, valamint a különböző szövegtípusok közötti átfedésekből fakadóan igazoltuk, hogy a mezopotámiai gyógyító rítusok kutatása során nem lehet szeparált módon vizsgálni az ókori mezopotámiaiak orvosi vagy mágikus szöveghagyományát, mivel a gyógyító rítus folyamata csak a források komplex elemzése révén ismerhető meg.

Bár az alábbi következtetések szorosabban kapcsolódnak a feldolgozott terapeuta korpusz szövegeihez, az itt megfogalmazott tézisek általánosíthatóak a mezopotámiai orvoslás egészé-

re vonatkozóan.

3. A lázszövegek korpuszához tartozó szövegek azonosítása kapcsán igazoltuk, hogy a mezopotámiai orvosi gyakorlat elsődleges forrásának a terapeuta szövegeket kell tekintenünk, a láz kezelésére vonatkozó források zöme pedig az ún. gyűjteményes táblák csoportjába tartozik. A gyűjteményes táblákon megjelenő recepteket a diagnosztikai ómenszövegek leírásaihoz hasonlóan nem tekintjük egy-egy páciens vizsgálatához valamint kezeléséhez kapcsolódó receptnek vagy szimptómaleírásnak, mivel a terapeuta szövegek paragrafusaiban rögzített kezelési javaslatok nem az egyedi esetekből levont következtetésekre épültek. Az egyedi eseteket vizsgáló „esettanulmányok” csak a görög gyógyászatban jelentek meg.

4. A terapeuta lázszövegek különböző szövegtípusokkal (farmakológiai listák, amulett-lista, mágikus kövek listája, ráolvasás-katalógusok) való párhuzamai illetve átfedései alapján igazoltuk, hogy a mezopotámiai orvosi szövegkorpusz lázra vonatkozó szövegei viszonylag koherens egységként, azaz egyfajta korpuszként foghatók fel. A korpusz szövegeiben tapasztalható átfedések megerősítik a különböző kezelési eljárások közötti átjárhatóságot is.

5. A láz jelölésére használatos akkád terminológia vizsgálata azt mutatta, hogy miközben a terapeuta szövegeknek csupán kis része foglalkozik kifejezetten a láz különböző típusainak kezelésével (azaz kevés az olyan szöveg, amelynek betegségleírása kizárólag a lázra vonatkozik), a láz valamilyen formájának említése azonban igen gyakori a szövegek tüneteket, azaz testi jeleket leíró részében. A vizsgált akkád kifejezések kapcsán világossá vált, hogy az ókori mezopotámiaiak számára a különböző gyulladások, égető vagy viszkető érzések és a láz különböző formái ugyanazon szemantikai tartomány részét képezték. Ez lehet a magyarázata az egyes kifejezések logikátlannak tűnő megfelelései, illetve gyűjteményes táblákon és a lexikális szövegekben a közös, általam lázszekciónak nevezett szekcióba való kerülésüknek. Úgy vélem, hogy a testhőmérséklet megfigyelése a testen érzékelhető előjelvizsgálatok egyik legáltalánosabb eleme lehetett, amelyet minden beteg esetében elvégzett az orvos. Az előjeltípus gyakoriságából fakadhat a testhőmérséklet változásával, illetve a lázzal kapcsolatos kifejezések viszonylag nagyszámú variációja is.

6. A terapeuta lázkorpusz kezelései eljárásaiban alkalmazott gyógykészítmények alkotóelemeinek vizsgálata során megállapítottuk, hogy a láz csillapítása, illetve gyógyítására felhasznált anyagok sem arányukban, sem pedig minőségükben nem térnek el markánsan a terapeuta szövegekben jelzett egyéb betegségek (fejbetegségek, mellkasi panaszok, bélbetegségek stb.) során használt gyógyhatású anyagoktól. Egyedüli kivétel a sör, illetve a méz jóval gyakoribb felhasználása. A láz ellen használatos gyógykészítmény elkészítéséhez szükséges alapanyagok kiválasztása kapcsán világossá vált, hogy az alapanyagok hatóanyag szempontú vizsgálata – amely általában a mezopotámiai orvoslás forrásait modern orvosi szempontból vizsgáló kutatások egyik legfontosabb szempontja – nem vezet eredményre, mivel a gyógyító rítus során felhasznált gyógyhatású anyagok kiválasztásában a modern orvosi értelemben valódi gyógyhatással rendelkező alapanyagok azonosítása nem volt szempont a terapeuta gyógyászati szövegeket összeállító gyógyító szakemberek számára.

7. A terapeuta lázkorpusz kezelésére vonatkozó eljárásainak vizsgálata vezetett arra a következtetésre, hogy a láz kezelése a mezopotámiaiak számára nem a mai értelemben vett gyógyítást, és nem is egyszerűen tüneti kezelést jelentett. A kezelés a páciens valamely testrészén megjelenő ártó hatásának tekintett előjel, illetve annak ártó hatású kisugárzásának megszüntetését célozta.

a. A gyógyszeres kezelési eljárás. Metodológiai szempontból a mezopotámiai diagnosztikai eljárások egyik legfontosabb tényezője annak a testrésznek a meghatározása, amelyen a

láz megjelenik, mivel a gyógyszeres kezelés és az amulettek alkalmazása közvetlenül a betegség, illetve annak kisugárzása révén érintett testrészekre fókuszált. A mezopotámiaiak ugyanis úgy vélték, hogy az ártó hatású előjelek megszüntetésével a szenvedés is elmúlik. A gyógyító rítusok tehát nem a betegségek modern gyógyászati értelemben vett kezelésére, illetve a panaszok enyhítésére irányultak, hanem a szakrálisan tisztátalanná vált testrész rituális megtisztítására törekedtek. Mivel a kezelés a tisztátalanná vált testrész elérésére irányult, a gyógyszer állaga, illetve felhasználási módja elsősorban a kezelés irányultságától függött. A fentiek alapján az a következtetés vonható le, hogy a mezopotámiai orvosi szövegekben nem lehet a gyógyszerek alkalmazása kapcsán egyes betegségtípusokhoz igazodó kezeléstípusokat azonosítani, illetve a gyógyszeres kezelés alkalmazási módjainak azonosítása a modern orvoslás kezelési eljárásaival félrevezető. A gyógyszerek összetevőit és a gyógyszeres kezelés módját nem gyakorlati tapasztalatok szabták meg, hanem a szakrális tisztaság szempontjai valamint a kezelés irányultsága. A dolgozatban a gyógyszeres kezelés minden lépése kapcsán kimutatott mágikus elemek (így például számmisztikai összefüggések, mágikus körök stb.) igazolják, hogy a gyógyszeres kezelés a mágikus gyógyító rítus szerves részét alkotta, amelyet nem lehet a mágikus gyógyító eljárásoktól megkülönböztetve vizsgálni.

b. Az amulettel történő kezelés. Az amulettek alkalmazásának célja a gyógyszeres kezelés révén az ártó hatású előjeltől, esetünkben a láztól, megtisztított testrész, illetve a páciens rituális/mágikus védelme volt. A mezopotámiaiak különbséget tettek a gyógyítási rituálék során használt amulettek között az alkalmazási módjuk alapján is, megkülönböztetvén az egyes amulettek bajelhárító, illetve bajmegelőző szerepét. Az amulettek bajelhárító jellegű használatára a gyógyszeres kezeléssel egy időben került sor, az amulett alkalmazása valamely konkrét ártó hatás, illetve valamely meghatározott testrész megtisztítására törekedett, a bajmegelőző célú alkalmazásra pedig az ártó hatás megszüntetését követően kerülhetett sor, ebbe a csoportba tartozik a zacskós amulettek másik fele.

A terapeuta lázszövegek kezeléssel foglalkozó részeivel kapcsolatosan végső következtetesként megállapítható, hogy a mezopotámiaiak a gyógyszeres illetve a bajelhárító amulettel történő kezelési eljárásokat nem tekintették az orvoslás két különböző műfajának, sokkal inkább egymás ekvivalenciájaként fogták fel, azaz a két kezelési módszer átjárható volt.

8. Bár a gyógyító rítus minden lényeges lépéséhez (a gyógykészítmény összeállítása, a gyógykezelés előkészítése) kapcsolódtak ráolvasások, recitálásukra leggyakrabban azonban a gyógyszereknek, illetve az amuletteknek a páciensen való alkalmazásakor került sor. A gyógyító rítusok során alkalmazott ráolvasások vizsgálata kapcsán igazoltuk, hogy a gyógyszer vagy amulett hatékonysága csak a hangsúlyozottan isteni eredetűnek tekintett ráolvasások révén volt biztosítható, mivel a ráolvasások által biztosított isteni legitimitás teremtette meg az esélyét annak, hogy a gyógykészítmény, illetve az amulett kifejthesse gyógyító hatását.

9. A következtetéseim utolsó csoportja a gyógyító eljárások mellett feltűnő ún. kapcsolódó rítusokra vonatkozik. A tárgyalt rítusok közös jellemzője, hogy mindegyikük közvetlenül kapcsolódott valamely ráolvasáshoz vagy egy ráolvasás-gyűjteményhez. A kapcsolódó rituálék tartalma a gyógyszeres vagy az amulettel alkalmazó kezelésre fókuszált, tehát a kapcsolódó rituálé a kezelés korábban elemzett részeihez hasonlóan az ártó hatás megszüntetésére irányult.

Niederreiter Zoltán

Újasszír szimbólumok
A hatalmi jelvények és jelképek szerepének értelmezése
írott, képi és tárgyi források vizsgálatával

Doktori értekezés tézisei*

Tartalom

Előszó

I. fejezet: Az újasszír fogadalmi és rangjelölő jelvények szerepének értelmezése
 (A buzogányok két csoportjának azonosítása)

- I.1. Egy hatalmi jelvény két csoportjának azonosításáról és elnevezéséről
- I.2. Uralkodók és alattvalók fogadalmi jelvénye
- I.3. A rangjelölő jelvények (az oroszánfejes buzogányok csoportja)
- I.4. Az újasszír fogadalmi és rangjelölő jelvények összehasonlítása
- I.5. A jelvények hordozóinak és felajánlóinak azonosítása
- I.6. Katalógus

II. fejezet: Szín-ah-uszur hatalmi jelvénye és pecsételője

(II. Sarrukín egy főméltóságának személyes szimbólumai)

- II.1. Négy oroszánfejjel díszített feliratos buzogány (AO 21368) leírása és felirata
 AO 21368 leírása és felirata
- II.2. Szín-ah-uszur (Ó Szín, őrizd a fivért!)
- II.3. II. Sarrukín nagyvezíre (*sukkalmahhu – sukkallu rabû*)
- II.4. Szín-ah-uszur pecsételőjének azonosítása
- II.5. Szín-ah-uszur személyes szimbólumainak szerepe II. Sarrukín udvarában
- II.6. Egy főméltóság ábrázolásának kérdése a II. Sarrukín-kori udvari művészetben

III. fejezet: A csillagképek szerepe a királyi ideológiában

- III.1. Assur-ah-iddina prizmája: BM 78223 (Bu 88-5-12, 77+78+x)
- III.2. „Esarhaddon’s name among the stars”
- III.3. Az Adad-templom falfestményének azonosítása
- III.4. Dúr-Sarrukín Akropoliszán feltárt templomegyüttes ikonográfiai programja

IV. fejezet: II. Sarrukín udvartartásának adományozott emblémák szerepe

(A királyi ideológia szolgálatára rendelt szimbolikus ábrák értelmezése)

- IV.1. A bika és az oroszán szimbolikus szerepe az újasszír királyok udvarában
- IV.2. Az isteni és a királyi szimbólumok szerepe az udvarban
- IV.3. A skorpió szerepe II. Sarrukín udvarában
- IV.4. Szín-ah-uszur szimbólumai: az ómega formájú szimbólum és a dromedár
- IV.5. A szimbolikus ábrák szerepe II. Sarrukín udvarában: pecsételők és téglabélyegzők
- IV.6. Dúr-Sarrukín
- IV.7. Katalógus

Appendix: Vizsgált tárgytipusok (A) és tárgyak (B) mutatója

Bibliográfia

* L’interprétation du rôle des insignes de pouvoir et des figures emblématiques sur la base des sources textuelles, iconographiques et archéologiques című 2008 májusában megvédett doktori disszertáció. Témavezető: Dr. Dezső Tamás, habilitált egyetemi docens. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola. Assziriológiai és hebraisztikai doktori program.

A hatalmi jelvények és jelképek mindig is a kutatások és érdeklődésünk középpontjában álltak. A szimbolikus tárgyak és ábrázolások a királyok és főrangúak tulajdonában egyaránt erőt és hatalmat, a birtokosuk vagy hordozójuk számára méltóságot jelképeztek. Bár e szimbólumok eredetét, adományozásuk módját vagy alkalmazási közegét tanulmányozva a források hiányában számos – még megválaszolatlan – kérdéssel állunk szemben, a szimbólumok szerepének fontossága első megjelenésük óta kimutatható. A jelvények vagy a jelképek egyaránt feltűnnek Mezopotámia első királyságaiban, majd a Közel-Kelet első birodalmaiban, és használatuk hagyománya a századok folyamán megőrződött, így lehetséges az, hogy az örökséget a későbbi civilizációk anyagi kultúrájában is megtaláljuk.

A doktori értekezés témáját az írott, képi és tárgyi forrásokkal azonosítható újasszír szimbólumok két csoportjának vizsgálata képezi. A munka elsődleges célja a királyok és a főméltóságok jelvényeinek, valamint azoknak a jelképeknek az azonosítása, amelyek e személyek hatalmi befolyását jelölték. Az alábbi értelmezés tehát nemcsak az uralkodói jelvényekkel és emblémákkal foglalkozik, hanem megpróbálja az „alattvalók” egy szűk körében: a királyi ház tagjai, az udvari méltóságok és tisztviselők, a tartományi kormányzók és katonai parancsnokok tulajdonában azonosítani a szimbólumokat.

A rangjelölő tárgyakat vagy az emblémaként használt jelképeket ugyanis a királyi mintát követve az Udvar elkészítette az uralkodó közvetlen környezete, a főméltóságok és egyes tisztviselők számára. A szimbólumok pedig a birtokosuk rangját, tulajdonát vagy kötelezettségeik végrehajtását jelölték a befolyási övezetükben: a „Palotában”, a tartományi központban vagy a hadseregben. Az értelmezésünk szerint azonban mindezen felül, ezek az Udvar által adományozott királyi mintára készült jelvények és jelképek, lényegében az uralkodó hatalmát, a központi hatalom egységét jelképezték.

I. A doktori értekezés célkitűzései

A négy fő fejezetre tagolódó doktori értekezés fő célkitűzése az újasszír szimbólumok két csoportjának: a hatalmi jelvényeknek és jelképeknek azonosítása, és szerepük értelmezése. Az értekezés tartalmazza a fogadalmi és a rangjelölő jelvények első összehasonlító elemzését, valamint az emblémaként megjelenő ún. *lumāšu*-szimbólumok és az újasszír udvari művészetből ismert szimbolikus ábrák első közös feldolgozását. A két csoport közötti kapcsolatot azonos tulajdonosaikon és használati közegükön kívül alátámasztja az is, hogy eredetileg a király birtokában fordultak elő, idővel – uralkodói mintára – azonban a királyi ház tagjai és az udvari méltóságok szférájában is megjelentek. Az összegyűjtött források bizonyítják, hogy az asszír udvarban a Szargonida-kor kezdetétől, elsődlegesen II. Sarrukín uralkodása idején a hatalom jelvényei és jelképei egy jól rekonstruálható rendszerben, az Udvar felügyelete mellett készültek el, és a királyi hatalmat képviselő méltóságok és tisztviselők számára adományozták őket.

A fent leírt értelmezés bizonyításához a három év alatt elvégzett doktori kutatómunka során az újasszír korra, elsődlegesen a VIII. századra és a VII. század első felére keltezhető forrásokat gyűjtöttem össze, amelyek az uralkodói szférában (főleg az udvari életben, a tartományi igazgatásban és a hadseregben) használt jelvények és jelképek eredetét azonosítják, és a szerepüket értelmezik. A felvetett kérdések megválaszolásához több olyan kiadatlan, vagy csak részleteiben ismert feliratos vagy emblémát hordozó tárgyat vizsgáltam meg és rajzoltam le, amelyek lehetővé tették a két forráscsoport elemzését. A tárgyak közvetlen vizsgálatán túl, a XIX. századi nagy asszír (elsődlegesen a dūr-sarrukíni és kalhui) ásatások publikációinak szöveges és képi dokumentációjának vizsgálatára koncentráltam. E „valódi forrásértékkel” rendelkező feljegyzések ugyanis számos olyan információt hordoznak, amelyeket a mai kutatások mellőznek, pedig éppen ezek a kiadványok tették lehetővé a választott téma feldolgozását.

A kutatás módszerében elsődleges fontosságú volt (és mindez a doktori munkában is jól nyomon követhető), hogy a választott szimbólumok vizsgálatakor mindhárom forráscsoportot: az írott, képi és tárgyi információkat együtt értelmezsem. A kutatási témám által felvetett kérdésekre ugyanis csak a három forrástípus közös elemzésével lehet megfelelő választ adni. Így elegendő információ szerezhető ahhoz, hogy a főrangúak körében megjelenő rangjelölő jelvények és jelképek mindeddig nyitott kérdése megválaszolhatóvá váljon, a király és alattvaló hatalmi viszonya egy új aspektusból legyen ábrázolható, és a királyi ideológiát meghatározó szimbólumok szerepe értelmezhetővé váljon.

A témának a fent említett forrásokkal történő vizsgálatával és a felmerülő problémák tisztázásával a fő célkitűzésem tehát az Asszír Birodalom hatalmi rendszerének és uralkodói ideológiájának vizsgálata a rangjelölő jelvények és jelképek szerepének értelmezésével.

II. A doktori értekezés szerkezete

Az első fejezet bázisát a 2005 júniusában megvédett egyetemi szakdolgozatom (Diplôme de DEA, Paris VIII) alkotja, amely az újasszír fogadalmi és hatalmi jelvényeket vizsgálja. E munka tehát az Asszír Birodalom alattvalói által birtokolt rangjelölő tárgyak két csoportját próbálja azonosítani a rendelkezésre álló valamennyi forrás összegyűjtésével. A fejezet tehát egy tárgytípus általam rekonstruált két csoportját: a fogadalmi jelvényeket (egy istenség számára felajánlott buzogányokat) és a rangjelölő jelvényeket (a kutatásban oroszlánfejes buzogányként ismert tárgyakat) hasonlítja össze. Az összehasonlító elemzés egyértelművé teszi, hogy a két csoport jelvényeinek előkerülési helye, anyaga és kiképzése, a rájuk vésett feliratok, lényegében az alkalmazási közegük teljesen különbözik, azonban az eredetük, szimbolikus értékük, készítési idejük, valamint hordozóik és felajánlóik rangja azonos.

Az összegyűjtött források tanulmányozásával tehát sikerült az újasszír jelvényeket azonosítani és első valódi osztályozásukat elvégezni, vagyis a rekonstruált csoportok készítésének keltezését és alkalmazási közegét meghatározni. A múzeumokban elvégzett kutatásoknak köszönhetően a szakirodalomban megjelent leírásokat kibővítettem, és lehetőségem nyílt huszonhat jelvényt és e tárgytípus ábrázolásait megvizsgálni. A fejezet tartalmazza tizenegy jelvénynek, továbbá nyolc domborműről ismert ábrázolásnak az első rajzát, ezenkívül a feliratos jelvények szövegének átírását és fordítását, amelyek közül két korábban kiadatlan felirat (AO 21368 és Ass 10274 – VA 5929) feldolgozása is szerepel e munkában.

Az összehasonlító elemzésen kívül e fejezet fő célkitűzése az újasszír hatalmi jelvények hordozójának és adományozójának azonosítása. Elsődlegesen a VIII. századra keltezhető írott források alapján a tárgyak tulajdonosának rangja és beosztása rekonstruálhatóvá vált. A főméltóságok, udvari tisztviselők és kormányzók rendelkeztek olyan jogkörrel, mely lehetővé tette, hogy az Udvarban, a tartományi központok irányításakor vagy a hadsereg élén hordozzák a hatalom szimbólumait. Az értelmezés szerint a jelvények „kettős szerepkörben” a birtokosuk rangját és beosztását jelölték, de egyúttal a legfelsőbb hatalmat, az uralkodó hatalmát is szimbolizálták, aki e jelvényeket a birodalom „szolgáinak” adományozta.

A királyi hatalmat és egyúttal rangot vagy beosztást szimbolizáló jelvényeket méltóságok és tisztviselők hordozták, meg kell azonban említeni azokat a fogadalmi tárgyakat, amelyeket a rangjelölő jelvények helyettesítésére készítettek el, hogy azt valamelyik istenség számára felajánlják. Az áldozati aktus egyértelműen a királyok ún. fogadalmi buzogányának mintájára történt, azonban az uralkodók felajánlásának évszázados szokása a főrangúak körében mutatható ki a VIII. század elejétől.

Jelen munka egyértelművé teszi, hogy az újasszír fogadalmi és rangjelölő jelvények szakrális, illetve világi („udvari”) szférában egyaránt azonosíthatók. A rangjelölő jelvények azonban ekkortól a megnövekedett királyi hatalmat is jelképezték. A VIII. századra keltezhető tárgytípus egyes csoportjainak és azok készítési idejének azonosításán túl sikerült rekonstru-

álni az újasszír hatalmi jelvények készítése eljárását és alkalmazási közegét. Egyértelműen bizonyítható, hogy e szimbolikus tárgyak folyamatos fejlesztésével II. Sarrukín uralkodása idején tökéletesítette az Udvar a fent leírt rendszert.

Az LII. Rencontre Assyriologique Internationale konferencián (Münster, 2006. július): *Interprétation du rôle d'un insigne de pouvoir néo-assyrien* címen tartott előadás alkalmával a fent ismertetett értelmezést és a múzeumi kutatómunka fő eredményeit mutattam be. Némi módosítástól eltekintve az első fejezet a konferenciakötetben megjelenő kézirattal azonos.

A második fejezet kísérletet tesz Szín-ah-uszur, II. Sarrukín „kedvenc” fivérének (*talim Šarru-kín*) bemutatására, azonosítva rangját, udvari kötelezettségeit és személyes tárgyait. Így egy főméltóság szerepét próbálom meg értelmezni az udvari művészetből és a régészeti feltárások révén megismert források, valamint a feliratos tárgyak együttes vizsgálata alapján.

Az alábbi értelmezés kiindulópontját V. Place 1852-54 között zajló dūr-sarrukíni ásatásáról származó hatalmi jelvény korábban kiadatlan kétsoros feliratának és a második sor végére vésett két szimbolikus ábrának az értelmezése képezi (1. ábra). A Musée du Louvre gyűjteményében őrzött tárgy (AO 21368) egyrészt azért fontos, mert feliratának köszönhetően sikerült egyértelműen azonosítani Szín-ah-uszur rangját, aki II. Sarrukín udvarának egyik legbefolyásosabb személye, a birodalom nagyvezíre (*sukkallu rabû*) volt. Másrészt azért válik fontos-sá e jelvény, mert a rávésett két szimbolikus ábra az általunk ismert első bizonyítékát jelentheti azoknak a királyi emblémák mintájára készített jelképeknek, amelyek a főméltóságok tárgyait, kötelezettségeit vagy jogkörét jelölték az Udvarban. A feliratos és szimbolikus ábrákat hordozó oroszlánfejes buzogány (AO 21368) tehát az első olyan forrásunk, mely lehetővé teszi a hatalmi jelvények és jelképek együttes vizsgálatát egy főméltóság esetében.

A) Sarrukín palotája, a Világmindenség királyáé, AsszírIA királyáé.

B) Szín-ah-uszur, a nagyvezír tulajdona. – dromedár és Ω-formájú szimbólum

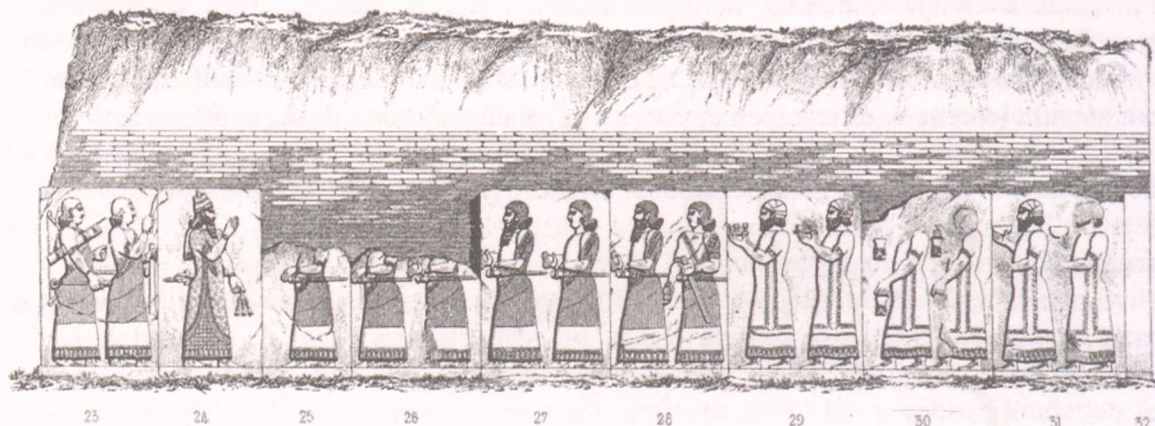
1. ábra: Szín-ah-uszur hatalmi jelvénye (AO 21368)

A második fejezet Szín-ah-uszurt, a testőrség parancsnokát, nagyvezírt és királyi fivért próbálja bemutatni az új forrásokra, a kétsoros felirat (AO 21368) mellett elsődlegesen képi és tárgyi forrásokra koncentrálna. A képi források közül elsődleges a hatalmi jelvényre vésett dromedár és az ómega formájú szimbólum, mely lehetővé tette Szín-ah-uszur pecsételőjének azonosítását. A British Museum gyűjteményében megvizsgált és lerajzolt pecsétlenyomat (ND 809) ábrázolásán a dromedár és az ómega formájú szimbólum jelenik meg (2. ábra). A két szimbólumot pedig a király (II. Sarrukín) és egy udvari méltóság (véltetően a pecsételő tulajdonosa: Szín-ah-uszur) alakja keretezi. Az ábrázolt kompozíció két oldalsó alakjának

(király és udvari méltóság) forrásai a kortárs udvari művészetből, a dūr-sarrukíni palota dom-borműveiről ismert azonos kiképzésű alakok (3. ábra). A pecséten megjelenő kompozíció lényegét a közepén elhelyezkedő jelképeknek a király általi adományozása jelenti.

2. ábra: Szín-ah-uszur pecsételője (ND 809)
(a pecsétlenyomatot keretező két oldalsó alakról ld. 3. ábra)

3. ábra: VI-os terem északnyugati falsíkjának díszítése (Dūr-Sarrukín-i palota)

Értelmezésünk szerint a Szín-ah-uszurnak attribuírt képi szimbólumok a főméltóság tulajdonában álló tárgyakat és udvari kötelezettségeinek teljesítését jelölik. Dūr-Sarrukínból és Kalhuból ugyanis előkerültek olyan kortárs tárgyak: bélyeges téglák és két tárolóedénytöredék, amelyek az ómega formájú szimbólumot hordozzák. A tárgyak előkerülési helye, valamint az építkezési és az adminisztratív szövegek egyaránt arra utalnak, hogy ezek a tárgyak egy udvari méltóság által felügyelt műhelyből származnak, ahol azonos emblémával látták el azokat a termékeket, amelyek az Udvarba kerülve az illető kötelezettségeinek végrehajtását jelölték.

Az Udvar által Szín-ah-uszurnak adományozott rangjelölő jelvényen és pecsételön, továbbá a kötelezettségeit jelölő tárgyakon egyaránt azonosítható az ómega-formájú szimbólum. Egyértelmű a hasonlóság e szimbólum, valamint a kortárs uralkodói emblémák, II. Sarrukín udvari művészetéből jól ismert bika- és oroszlánbrázolások között. Az asszír művészetben a IX. századtól jól nyomon követhető királyi jelképekkel, az oroszlán és a bika emblémájával ellentétben azonban most már egy alattvaló, a király kedvenc fivére, nagyvezíre és a királyi testőrgárda parancsnoka tulajdonában is megjelennek az Udvarban használt jelképek. A most azonosított emblémák alapján rekonstruált modell, mint azt a doktori értekezés mutatja, a ki-

rályi ház és az udvar más méltóságai esetében is igazolható.

A fenti értelmezés lényegét az *Ókortudományi Társaság felolvasó ülésén* mutattam be 2005 novemberében *Titkosírás II. Sarrukín udvarában (Szín-ah-uszur, a nagyvezír és királyi fivér)* címmel, míg a témáról írt tanulmányom „L’insigne de pouvoir et le sceau du grand vizir Sîn-ah-ušur (Les symboles personnels d’un haut-dignitaire de Sargon II)” címmel jelent meg: *Revue d’Assyriologie et d’Archéologie Orientale* 99 (2005) 57-76. A második fejezet kéziratának kiadásakor Prof. Dr. Dominique Charpin segített megjegyzéseivel és javaslataival. A szakfolyóiratban közzétett tanulmány változatlan formában alkotja disszertációm második fejezetét.

A harmadik és a negyedik fejezet az újasszír udvari művészetből ismert emblémák és a *lumāšu*-szimbólumok közös értelmezését mutatja be. A két forráscsoport összevont vizsgálatával sikerült II. Sarrukín udvarában azonosítani egy olyan jelképrendszert, melynek forrását az istenek szimbólumai, csillagképek és szimbolikus ábrák alkották. Az értelmezés szerint e szimbólumok nemcsak a király, hanem a királyi ház tagjai és a méltóságok birtokában is megjelennek. Az „égi eredetű” emblémákat az udvari értelmiség (intellektuális elit) megrendelésére az udvari írnokok és mesterek közösen alkották.

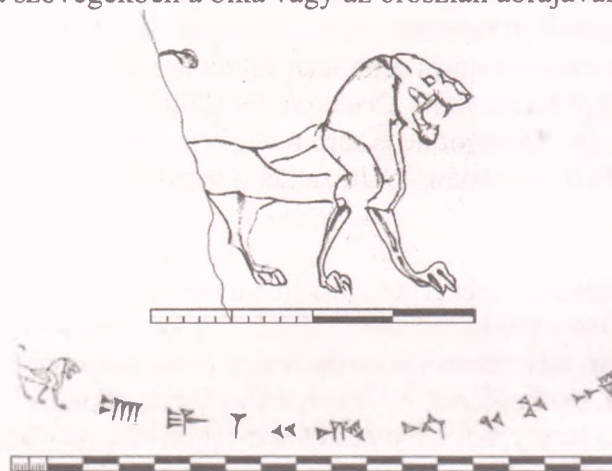
Tudjuk, hogy II. Sarrukín uralkodása idején a király nevét és címeit egyfajta rébusz-írás vagy kriptográfia alapján is lejegyezték. Ezt a fajta rejtvény vagy titkosírást a később uralkodó Assur-ah-iddina korában íródott királyfelirat *lumāšu*-írásnak nevezi, a szakirodalom pedig „csillagírásként” azonosít. Assur-ah-iddina prizmájának felirata és a rajta szereplő pecsételt ábrák egyértelműsítik, hogy a *lumāšu*-szimbólumok alkotta írást a király nevének lejegyzésére használta. Ezeket a szimbólumokat azonban eredetileg, az Enúma elis szerint (V. 1-2), Marduk a Világ teremtetésekor alkotta meg, hogy az égen az istenek képmásai legyenek. A teremtetéposz leírásából tudjuk, hogy Marduk, miután legyőzte Tiámatot, megalkotta az alsó égbört, a csillagok helyét, és a csillagokból megrajzolta a *lumāšu*-szimbólumokat, az istenek jelképeit, a csillagképeket.

Az általunk ismert legkorábbi példái az íráshoz használt *lumāšu*-szimbólumoknak II. Sarrukín korára datálhatóak. II. Sarrukín a neve lejegyzésére használta a csillagképeket. A Dúr-Sarrukínban feltárt templomegyüttes több szentélyének bejárati homlokzatát olyan mázas téglákkal kirakott *lumāšu*-szimbólumok díszítették, amelyek megfejtése egyértelművé tette, hogy valóban a király nevét és fő címeit rejtik a jelképek.

A harmadik fejezet a *lumāšu*-szimbólumok kutatástörténetének bemutatása után e szimbólumok egy újabb példáját azonosítja és próbálja értelmezni. V. Place 1852-54-es dúr-sarrukíni ásatásai során vált ismertté a templomegyüttes Adad-szentélyében egy falfestmény, amelyről csak az ásatási monográfia egy rajza és rövid leírások tanúskodnak. A kompozíció ábrái a *lumāšu*-szimbólumok egy új kombinációját, II. Sarrukín újabb névfeliratát rejtik. A város akropoliszán feltárt szentélyekből ismert további *lumāšu*-ábrázolások együttes vizsgálata a templomok közös ikonográfiai programjának azonosítását tette lehetővé. A kompozíciók egyaránt a király névfeliratát tartalmazó „csillagírások”.

A negyedik fejezet az újasszír udvari művészetből ismert emblémák szerepének értelmezését mutatja be. A rekonstrukció szerint az emblémák az újasszír királyok, a hárem, továbbá II. Sarrukín uralkodásától az udvari méltóságok tulajdonában azonosíthatók. Az újasszír királyok tulajdonát elsődlegesen a bika vagy oroszlán emblémája jelképezi. A két királyi szimbólum valamelyikével jelölt tárgyakra gyakran a király nevét és fő címét („Asszír királya”) is lejegyezték (4. ábra). Az asszír udvarból ismert királyi tulajdonokon a IX. századtól jól nyomon követhető a királyi embléma (oroszlán vagy bika) és a királyi titulátúra bevésett kombinációjának alkalmazása. E példák valamennyi újasszír előfordulását összegyűjtve sikerült bizonyítani e kombináció következetes használatát. A vizsgálat egyértelművé tette, hogy II. Sarrukín korában váltak e jelképek a legfontosabbá, hiszen ekkorra datálható a legtöbb előfordulása a

vizsgált kombinációnak, és ekkor készülnek az első „csillagírások” is. A II. Sarrukín-féle „csillagírások” is e kombináció mintájára készültek, hiszen itt is a király nevét és fő címét jegyezték le. Ezekben a szövegekben a bika vagy az oroszlán ábrájával jelölték a király szót.

oroszlán – Sarrukín palotája, Asszíria királyáé.

4. ábra: II. Sarrukín alabástrom edényének emblémája és felirata (BM 91460)

Az újasszír korban az uralkodói jelképeken kívül e munka a királyi ház többi tagjának és az udvari főméltóságoknak is azonosítja az emblémáját. Sikerült rekonstruálni egy rendszert, amely szerint a *lumāšu*-szimbólumok megjelenésével egyidőben, éppen II. Sarrukín udvarában jelennek meg először olyan emblémák, amelyek a királyi jelképekkel azonos jellegzetességeket mutatnak. Fontos hangsúlyozni, hogy nemcsak az emblémák, hanem a munkámban rekonstruált kombináció: embléma és tulajdonjelölő felirat is azonosítható az új példákon.

Az uralkodó hitvesének, Atalia királynénak két személyes tárgyára rávésték Atalia tulajdonjelölő feliratát, a király nevét és legfontosabb címét („Asszíria királya”), de ezen kombinációk a bika vagy az oroszlán helyett már a skorpiót jelenítik meg. A kutatások már azonosították a skorpió szerepkörét, e szimbólum a Szargonida-korban a királynék személyes tárgyainak és a királyi hárem tevékenységének jelölésére szolgáltak (5. ábra). Miként a bika vagy az oroszlán, a skorpió is istenszimbólum volt, és a csillagképét jól ismerték az újasszír korban. A király és a királyné szimbóluma mellett azonban a király fivérének és nagyvezirének szimbólumát, az ómega formájú szimbólumot is azonosíthatjuk, mely Szín-ah-uszur hatalmi jelvényére a fenti kombinációval íródott. Az ómega formájú szimbólum az anyaméhet ábrázolja, amely csillagképként (*Uterus*) és a termékenységistennő szimbólumaként is ismert.

5. ábra: Tasmétum-sarrat alabástrom edényének emblémája (VA Ass 2255)

Dúr-Sarrukín és Kalhu városából előkerült bélyeges téglák és pecsétlenyomatok ábrázolásai egyértelművé tették, hogy a fenti szimbólumokkal rokon emblémákat azonosíthatunk az udvarban működő méltóságok és tisztviselők tulajdonában. Eredetileg az istenek szimbólumaként és csillagképként ismert ábrákat ezekben az esetekben már (nemcsak a király, mint azt korábban gondolták, hanem) a királyi ház tagjai és az udvari méltóságok is birtokolták. A szimbólumok azonos jellege egyértelművé teszi: a központi irányítás, az udvar adományozta ezeket számukra, hogy tulajdonjelölő jelképek, a végrehajtott kötelezettségek bizonyítékai, az

alattvalónak emblémája legyen. Egy olyan jelképrendszer ez, amely az udvari művészet és írásbeliség közös alkotása volt az asszír királyi ház és a méltóságok számára. Célja pedig vég-ső soron a királyi hatalom, a központ egységének hangsúlyozása lehetett.

Egy lehetséges magyarázat alapján az udvari írnokok a királyi ház megrendelésére ekkor az istenek szimbólumait is felhasználták, és új értelmezéssel látták el őket. A királyi ideológia szolgálatára rendelve felelevenítették azokat a motívumokat, amelyeket korábban az istenek világában, az égi szférában képzeltek el. Ebben az időszakban tehát az isteni szimbólumok, a csillagképek mintegy modellként szolgáltak, és már csak tükörképként jelennek meg a királyi udvar szférájában, hogy a királyi ház és az udvar tagjainak szimbólumai legyenek.

A VII. Ókortudományi Konferencián (Debrecen, 2006. május): *A Szargonida-kori titkosírás szimbólumainak értelmezése (Az udvari költészet és művészet teremtette hatalmi jelképek szerepe a királyi ház körében)* című előadásom során mutattam be a fenti forrásokat és értelmezést, melynek kézírata: „A Szargonida-kori "csillagírás" szimbólumainak értelmezése (Az udvari költészet és művészet teremtette jelképek szerepe a királyi ideológia szolgálatában)” címmel jelent meg: *Ókor* 5: 3-4 (2006) 71-77. A doktori munka negyedik fejezete, mely a Musée du Louvre és a British Museum kutatóosztályán azóta elvégzett munkám eredményeit és a tárgyakról készített rajzaimat is tartalmazza az *Iraq* című szakfolyóiratban fog megjelenni (2008-ban): [„Le rôle des symboles figurés attribués aux membres de la Cour de Sargon II. Des emblèmes créés par les lettrés du Palais au service de l'idéologie royale.” *Iraq* 70 (2008) 51-85.] címmel. A harmadik fejezet kéziratának elkészítésekor Mrs. Dr. Dominique Collon és Prof. Dr. Michael Roaf segítettek megjegyzéseikkel és javaslatokkal.

III. Múzeumi kutatómunka

A doktori disszertáció elkészítéséhez a választott forráscsoportokról (tárgyakról, valamint feliratuokról és ábrázolásokról) leírást, átirást és rajzokat készítettem az európai és közel-keleti múzeumi kiállítások és kutatóosztályok felkeresésével az alábbi gyűjteményekben: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Ankara), Arkeoloji Müzesi, Eski Şark Eserleri Müzesi (Isztambul), British Museum (London), Musée Archéologique Nationale d'Alep (Aleppó), Musée du Louvre (Párizs), Musées royaux d'Art et d'Histoire (Brüsszel) és Vorderasiatisches Museum (Berlin). Személyesen nem vizsgálhattam meg sem az Irak Múzeumban (Bagdad) őrzött Dúr-Sarrukínból származó két pecsétlenyomatot, sem a Metropolitan Museum of Art (New York) gyűjteményében őrzött pecsétlenyomatot, Prof. Walter Farbernek, illetve Dr. Jean Evansnek köszönhetően mégis tanulmányozhattam az Oriental Institute of the University of Chicago gyűjteményében őrzött ásatási feljegyzések között szereplő két pecsétlenyomatról készült rajz, illetve a Metropolitan Museum of Art fényképparchívumában szereplő kópia számomra elküldött másolatát.

Köszönettel tartozom Dr. Béatrice André-Salvininek és Dr. Elisabeth Fontannek, akik engedélyezték számomra, hogy a Département des Antiquités Orientales du Musée du Louvre kutatóhelyiségében (2004. október – december és 2006. november – 2007. január) megvizsgálhassam a gyűjteményben őrzött asszír bélyeges téglákat, relieves díszítésű bronzpántokat és buzogányokat, valamint e tárgyak dossziéit; továbbá Dr. John Curtisnek, aki engedélyezte számomra, hogy a Department of the Ancient Near East at the British Museum kutatóhelyiségében mintegy 50 tárgyat: agyagtáblákat, agyagprizmákat, alabástrom vázákat, askost, bélyeges téglát, buzogányokat, pecsételőt, pecsétlenyomatokat, téglabélyegzőket és egy festett kerámia töredéket tanulmányozzam (2005. március, 2006. december, 2007. december – 2008. február). E két kutatóosztály több olyan tárgyat bocsátott rendelkezésemre, amelyeknek felirata vagy képi dokumentációja ezidáig kiadatlan volt. Ezenfelül köszönettel tartozom Prof. Dr. Johannes Rengernek (Institut für Altorientalistik, Freie Universität Berlin) és Dr. Joachim Marzahnknak (Vorderasiatisches Museum), hogy engedélyezték az „Assur Projekt”-ben ismét

feldolgozásra kerülő feliratos alabástrom edény és az Ass 10274 – VA 5929 fogadalmi buzogány vizsgálatát (2007. február). Engedélyüknek köszönhetően az utóbbi tárgyon szereplő felirat általam elkészített első átírását és fordítását megjelentethettem a doktori munkámban és későbbiekben megjelenő publikációmban is. Köszönettel tartozom Dr. Eric Gubelnek (Département de l'Antiquité) a munkám során adott tanácsaiért, és azért, hogy engedélyezte a Musées royaux d'Art et d'Histoire gyűjteményében őrzött kiadatlan buzogány (O 4784) vizsgálatát, és a tárgyról készült rajzom publikálását. Az Anadolu Medeniyetleri Müzesi és az Arkeoloji Müzesi, Eski Şark Eserleri Müzesi, valamint a Musée du Louvre gyűjteményében őrzött reliefekről a kiállítási teremben készítettem el a munkában szereplő rajzokat.

Az említett gyűjteményekben őrzött tárgyak listáját ld. a „Vizsgált tárgytypusok (A) és tárgyak (B)” című alfejezetben. A listában csillaggal jelöltem azokat a tárgyakat, amelyeknek általam elkészített rajza a disszertációban szerepel.

Ezúton szeretném megköszönni Prof. Dr. Francis Joannès, Prof. Dr. Hermann Hunger, valamint Prof. Dr. Markham Geller meghívását, amely lehetővé tette, hogy a doktori kutatómunkámon dolgozzak a CNRS Nanterre-i kutatóközpontjában (Histoire et Archéologie de l'Orient Cunéiforme), az Institut für Orientalistik (Universität Wien) könyvtárában, valamint a University College London könyvtárában és a British Museum kutatóosztályán. A külföldi tanulmányutakat a Francia Kormányösztöndíjnak (2004. október – 2005. június, 2006. október – 2007. január és 2007. április-május), az Osztrák-Magyar Akcióalapítvány ösztöndíjának (2007. február-március), valamint a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíjnak (2007. december – 2008. február) köszönhetően sikerült megvalósítani.

A doktori kutatásaim során Dr. Dezső Tamás (ELTE Budapest) és Prof. Dr. Francis Joannès (Paris I) tanácsaikkal, javaslataikkal segítették a disszertáció megírását.

Bibliográfia

Dúr-Sarrukin és Kalhu régészeti feltárásaival foglalkozó dokumentációk:

BOTTA, P.E.: *Les lettres de M. Botta sur ses découvertes à Khorsabad, près de Ninive, publiées par M. J. Mohl, membre de l'Institut.* (Extrait du Journal Asiatique, années 1843-1845) Paris 1843-45.

BOTTA, P.E. – FLANDIN, E.: *Monument de Ninive.* Vols. I-V. Paris 1849-50.

DAMERJI, M.S.: *Gräber assyrischer Königinnen aus Nimrud.* (Sonderdruck aus *Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums* 45 – 1998) Mainz 1999.

FRANKFORT, H.: *Tell Asmar, Khafaje and Khorsabad. Second Preliminary Report of the Iraq Expedition.* (Oriental Institute Communications 16) Chicago 1933.

FRANKFORT, H.: *Iraq Excavations of the Oriental Institute 1932/33. Third Preliminary Report of the Iraq Expedition.* (Oriental Institute Communications 17) Chicago 1934.

HUSSEIN, M.M. – SULEIMAN, A.: *Nimrud. A City of Golden Treasures.* Baghdad 2000.

LAYARD, A.H.: *The Monuments of Nineveh.* Vol. I. London 1849.

LAYARD, A.H.: *Nineveh and Its Remains.* Vols. II. London 1849².

LAYARD, A.H.: *A Second Series of the Monument of Nineveh.* London 1853.

LAYARD, A.H.: *Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon.* London 1853.

LOUD, G. – ALTMAN, CH.B.: *Khorsabad. Part II: The Citadel and the Town.* (Oriental Institute Publications 40) Chicago 1938.

LOUD, G.: *Khorsabad. Part I: Excavations in the Palace and at a City Gate.* (Oriental Institute Publications 38) Chicago 1936.

MALLOWAN, M.E.L.: *Nimrud and Its Remains.* Vols. I-III. London 1966.

OATES, J. – OATES, D.: *Nimrud. An Assyrian Imperial City Revealed.* London 2001.

PILLET, M.: *Khorsabad. Les découvertes de V. Place en Assyrie.* Paris 1918.

PILLET, M.: *Un pionnier de l'assyriologie.* (Cahiers de la Société Asiatique 16) Paris 1962.

PLACE, V.: *Ninive et l'Assyrie, avec des essais de restauration par Félix Thomas*. Vols. III. Paris 1867-70.

I. fejezet

CALMEYER, P.: *Datierbare Bronzen aus Luristan und Kirmanshah*. (Untersuchungen zur Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie 5) Berlin 1969.

CURTIS, J.E. – GRAYSON, A.K.: „Some inscribed bronzes from Sherif Khan in the British Museum.” *Iraq* 44 (1982) 87-95.

DELLER, K.: „The Assyrian Eunuchs and Their Predecessors.” In K. Watanabe, szerk., *Priests and Officials in the Ancient Near East. Papers of the Second Colloquium on the Ancient Near East – The City and its Life held at the Middle Eastern Culture Center in Japan (Mitaka, Tokyo)*. Heidelberg 1999, 303-311.

GRAYSON, A.K.: „Assyrian Official's and Power in the Ninth and Eighth Centuries.” *State Archives of Assyria Bulletin* 7/1 (1993) 19-52.

LEMAIRE, A.: „Avec un sceptre de fer” Ps II, 9 et l'archéologie.” *Biblische Notizen* 32 (1986) 25-30.

MUSCARELLA, O.W.: *Bronze and Iron. Ancient Near Eastern Artifacts in The Metropolitan Museum of Art*. New York 1988.

VAN BUREN, E.D.: *Symbols of the Gods in Mesopotamian Art*. (Analecta Orientalia 23) Roma 1945.

WEIDNER, E.F.: „Die assyrischen Eponymen.” *Archiv für Orientforschung* 13 (1939-41) 318-321.

II. fejezet

BAKER (2.), H.D. – MATTILA, R.: „Sīn-aḥu-ušur.” In H.D. Baker, szerk., *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire. Vol. 3/I P-S*. Helsinki 2002, 1128.

MATTILA, R.: *The King's Magnates. A Study of the Highest Officials of the Neo-Assyrian Empire*. (State Archives of Assyria Studies 11) Helsinki 2000.

MATTILA, R.: „Nabû-bēlu-ka'in.” In H.D. Baker, szerk., *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire. Vol. 2, Part II: L-N*. Helsinki 2001, 815-817.

PARPOLA, S.: „The Construction of Dur-Šarrukīn in the Assyrian Royal Correspondence.” In A. Caubet, szerk., *Khorsabad, le palais de Sargon II, roi d'Assyrie. Actes du colloque organisé au musée du Louvre par le Service culturel les 21 et 22 janvier 1994*. Paris 1995, 47-77.

PARKER, B.: „Excavations at Nimrud, 1949-1953. Seals and Seal Impressions.” *Iraq* 17 (1955) 93-125.

POSTGATE, J.N. – MATTILA, R.A.: „Il-yada' and Sargon's Southeast Frontier.” In Gr. Frame, szerk., *From the Upper Sea to the Lower Sea. Studies on the History of Assyria and Babylonia in Honour of A. K. Grayson*. (Uitgaven van het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten te Leiden 101) Leiden 2004, 235-254.

POTTIER, E.: *Catalogue des antiquités assyriennes. Musée National du Louvre*. Paris 1917.

READE, J.E.: „The ziggurat and temples of Nimrud.” *Iraq* 64 (2002) 135-216.

III. és IV. fejezet

COLLON, D.: „Filling Motifs.” In U. Finkbeiner et al., szerk., *Beiträge zur Kulturgeschichte Vorderasiens Festschrift für Rainer Michael Boehmer*. Mainz 1995, 69-76.

FINKEL, I.F. – READE, J.E.: „Assyrian Hieroglyphs.” *Zeitschrift für Assyriologie* 86 (1996) 244-268.

HERBORDT, S.: *Neuassyrische Glyptik des 8.-7. Jh. v. Chr.* (State Archives of Assyria Studies 1) Helsinki 1992.

- LANDSBERGER, B. – KINNIER WILSON, J.V.: „The Fifth Tablet of "Enuma Eliš".” *Journal of Near Eastern Studies* 20 (1961) 154-179.
- LIVINGSTONE, A.: *Mystical and Mythological Explanatory Works of Assyrian and Babylonian Scholars*. Oxford 1986.
- LUCKENBILL, D.D.: „The Black Stone of Esarhaddon.” *The American Journal of Semitic Languages and Literatures* 41 (1925) 165-173.
- MITCHELL, T.C. – SEARIGHT, A.: *Stamp Seals III: Impressions of Stamp Seals on Cuneiform Tablets, Clay Bullae, and Jar Handles*. (Catalogue of the Western Asiatic Seals in the British Museum) Leiden – Boston 2008.
- PARKER, B.: „Seals and Seal Impressions from the Nimrud Excavations, 1955-58.” *Iraq* 24 (1962) 26-40.
- PARPOLA, S.: „The Assyrian Cabinet.” In M. Dietrich – O. Loretz, szerk., *Vom Alten Orient zum Alten Testament. Festschrift für Wolfram Freiherrn von Soden zum 85. Geburtstag am 19. Juni 1993*. (Alter Orient und Altes Testament 240) Neukirchen-Vluyn 1995, 379-401.
- PORTER, B.N.: *Trees, Kings, and Politics. Studies in Assyrian Iconography*. (Orbis Biblicus et Orientalis 197) Fribourg – Göttingen 2003.
- READE, J.E.: „The Khorsabad glazed bricks and their symbolism.” In A. Caubet, szerk., *Khorsabad, le palais de Sargon II, roi d'Assyrie. Actes du colloque organisé au musée du Louvre par le Service culturel les 21 et 22 janvier 1994*. Paris 1995, 225-251.
- ROAF, M. – ZGOLL, A.: „Assyrian Astroglyphs: Lord Aberdeen's Black Stone and the Prisms of Esarhaddon.” *Zeitschrift für Assyriologie* 91 (2001) 263-295.
- SEIDL, U.: „Die babylonische Kudurru-Reliefs.” *Baghdader Mitteilungen* 4 (1968) 7-220.

A doktori disszertáció témaköréhez tartozó előadások és tanulmányok (2004-2007)

- „Interprétation du rôle d'un insigne de pouvoir néo-assyrien”: 52e Rencontre Assyriologique Internationale: *Krieg und Friede* (Münster, 2006)
- „Szimbolikus írásrendszer a birodalmi ideológia szolgálatában (A *lumāšu*-jelképek értelmezése az újasszír udvari művészet és költészet tükrében)”: *Mi, fiatal ókorosok. Doktoranduszok előadónapja az ELTE BTK-n* (Budapest, 2006)
- „A Szargonida-kori titkosírás szimbólumainak értelmezése (Az udvari költészet és művészet teremtette hatalmi jelképek szerepe a királyi ház körében)”: *VII. Ókortudományi Konferencia* (Debrecen, 2006)
- „Titkosírás II. Sarrukín udvarában (Szín-ah-uszur, a nagyvezír és királyi fivér hatalmi jelképei)”: *Ókortudományi Társaság felolvasóülése* (Budapest, 2005)
- „Interprétation du rôle des insignes votifs et des insignes de pouvoir néo-assyriens (Un parallèle étonnant entre les deux catégories des masses d'armes)” In *Krieg und Friede* (52e Rencontre Assyriologique Internationale) Münster. [megjelenés alatt]
- „Le rôle des symboles figurés attribués aux membres de la Cour de Sargon II. Des emblèmes créés par les lettrés du Palais au service de l'idéologie royale.” *Iraq* 70 (2008) 51-85.
- „A Szargonida-kori „csillagírás” szimbólumainak értelmezése (Az udvari költészet és művészet teremtette jelképek szerepe a királyi ideológia szolgálatában)”. *Ókor* V/3-4 (2006) 71-77.
- „L'insigne de pouvoir et le sceau du grand vizir Sîn-ah-ušur (Les symboles personnels d'un haut-dignitaire de Sargon II).” *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale* 99 (2005) 57-76.
- „Egy újasszír fogadalmi és rangjelölő jelvény (A hatalmi szimbólumok egyikének azonosítása filológiai, művészettörténeti és régészeti források vizsgálatával)”. *Sic Itur ad Astra* 15 (2004) 25-73.

Takács Levente

Livius 5. és 6. könyvének Camillus-ábrázolása. Értékek, történelem, politika

Doktori értekezés tézisei*

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A dolgozat M. Furius Camillus alakjának bemutatását vizsgálja Livius 5. és 6. könyvében. A liviusi beszámoló a legkorábbi összefüggő, teljes terjedelmében fennmaradt narratíva a római hagyományban Veii elfoglalójaként, Róma megmentőjeként és második megalapítójaként számon tartott Camillusról. Az annalista szerzők műveiből csak töredékek, Camillusra vonatkozóan pedig szinte semmi nem maradt fenn. A Liviusnál valamivel korábban alkotó szicíliai Diodóros beszámolója csupán néhány alkalommal részletező, zömmel adatszerűen közli a római történelemre vonatkozó tényeket. Plutarchos életrajza Camillusról majdnem egy évszázaddal később keletkezett, mint Livius vonatkozó könyvei, ráadásul minden bizonnyal ez utóbbiak felhasználásával.

Az eddigi kutatásokban az a merevnek, élettelennek (Mommsen, Cornell stb.) tetsző Camillus kép reprodukálódik, amely döntően az 5. könyv ismert s imént felidézett eseményein alapul. A vizsgálódások az ideális rómainak tűnő Camillus ábrázolását a forráskritika jegyében elemezték, döntően az egyes motívumok keletkezési körülményeit és idejét vizsgálva (pl. Täubler). A szakirodalom zöme mellőzi a 6. könyv behatóbb tárgyalását, noha abból értékes adalékok nyerhetők Camillusra vonatkozóan. A dolgozat ezért először az 5. és 6. könyv lehetséges kapcsolódási pontjait, szerkezeti összefüggéseit tárgyalja. Az értekezés egyik célja az volt, hogy a liviusi ábrázolás minden elemét figyelembe véve árnyalja Camillusnak ezt az egyszerűsített, ideálisnak látszó képét. Ennek megfelelően a dolgozat vizsgálja egyfelől az adott korszak elemzéséhez szóba jöhető forrásokat, másfelől a történelmi kontextust, amelynek segítségével lehetőség kínálkozik a liviusi ábrázolásban rejlő reális történeti mag kihámozására. A dolgozat az ún. érték kategóriák tükrében önmagában, belülről tárja fel Livius jellemrajzának rétegeit.

A római történetírás szándékainak megfelelően Livius is mindig a múlt tükrét tartotta kortársai elé. Ebből a megfontolásból sarjadt ki a Camillusra, s talán általában Liviusra vonatkozó kutatások legtöbb vizsgálata: Augustus személyének, hatalmának, politikájának keresése az *ab urbe condita*ban vagy szűkebben Camillus ábrázolásában (pl. Syme, Petersen, Burck). Az értekezés a fentebb említett árnyaltabb, olykor kifejezetten negatív kép keletkezési körülményeihez egy új adalékot szolgáltat: Caesar hatását.

A dolgozat ezeket az összefüggéseket vizsgálva próbálja feltárni a liviusi Camillus-kép genezisének néhány aspektusát.

II. A kutatás módszerei

A kutatás Livius 5. és 6. könyvének szövegelemzéséből indul ki. A két könyv elhelyezkedése az egész művön belül kulcsfontosságú, hiszen egy szerkezeti egység lezárását és egy új kezdetét jelentik. Ezt emeli ki Camillus beszéde az 5. könyv végén. A dolgozat előbb a korábbi kutatások (Walsh, Stadter, Luce, Burck) felhasználásával feltárja a liviusi, de nem Liviustól magától származó, hanem utólagos konstrukciókon alapuló beosztások ellentmondásait. Majd a két könyv szövegének vizsgálata, különösen a szóstatisztika és az elhangzó beszédek antik retorikaelméleteken alapuló elemzése teszi lehetővé egy új szkéma felvetését.

* Témavezető: Dr. Havas László, egyetemi tanár. Debreceni Egyetem, Nyelvtudományok Doktori Iskola. Klasszika-filológiai doktori program.

A strukturális elemzést követően az értekezés forrásanalízissel próbálja tisztázni, milyen forrásokkal rendelkezik a modern kutatás, s milyen forrásbázis alapján dolgozott Livius. A *Quellenforschung* túlzóan negatív képe, amely Liviuszt legfeljebb stílus dolgában tekintette önálló történetírónak, Luce és Tränkle alapvető munkái óta mindenképpen meghaladott. Mindkét kutató megmaradt azonban a források felhasználásának kérdésénél, jóllehet, kíváltképp a szerkesztésben, irodalmi megformálásban, önálló teljesítményt is tulajdonítanak Liviusnak. A dolgozat célkitűzéseinek szempontjából az alapvető kérdés Livius forrásainak megbízhatósága. Az újabb kutatások (pl. Cornell, Oakley), bírálva a forráskritikát gyakran mechanikus módszerei miatt, abból indulnak ki, hogy a római történeti hagyomány autentikus információkon alapulhatott. Ezt használva munkahipotézisként az értekezés sorra veszi Livius szóba jöhető forrásait az elbeszélő jellegűektől kezdve a képzőművészeti alkotásokig, hogy feltárja Livius információinak eredőit.

A források elemzése értelemszerűen felveti Camillus korának történeti vizsgálatát. Az *ab urbe condita*ból nyerhető adatok mellett felhasználjuk a régészeti eredményeket (Holloway, *Tiber Valley Project*). A dél-etruriai hódítások jelentőségét a gazdaságtörténet, a statisztika és a római hódítások természete alapján mutatjuk be. A gall támadás ábrázolásánál figyelembe vettük a kulturális emlékezetéről alkotott teóriáikat, hatásainak vizsgálatához a gazdaságtörténetet és a régészetet. A legkiterjedtebb irodalommal rendelkező és vitatott Licinius törvények bemutatásakor a korábbi szakirodalomból kiindulva a korabeli Róma az előbb említett eseményekből kikövetkeztethető helyzetével érveltünk, Camillus szerepének bemutatásakor felhasználva a modern (Martin, Oakley) kutatások eredményeit.

Az érték kategóriák vizsgálatánál a görög filozófia erény-katalógusából és annak római adaptációiból kiindulva filológiai módszerekkel, s egyfajta belső intertextualitás felvetésével nyílt lehetőség Camillus alakjának elhelyezésére a római történelem folyamatában. Az intertextualitás adta a kiindulópontot annak vizsgálatához, hogy hatással volt-e Caesar személye és tevékenysége Liviusra, szűkebben pedig a Camillus ábrázolásra. A hadtudományi kérdésekben szembeszökő szövegszerű egyezések mellett számtalan motivikus hasonlóság filológiai feltárása alkotja a dolgozat utolsó fejezetének módszertani alapját.

III. A kutatás eredményei

a. A modern kutatás többféle skémát állított fel az *ab urbe condita* szerkezetének felvázolására. Az elképzelések a *pentas*okat vagy a *decas*okat tekintették alapegységnek, s ezekkel vagy valamilyen kombinációjukkal tettek kísérletet a liviusi munka szerkezetének meghatározására. Stadter a tíz könyvből álló egységek mellett érvelt, Luce pedig egy *pentas* és egy *decas* alkotta tizenöt könyves rendszert alkalmazott. Minden beosztási kísérlet már önmagában hordozza az ellentmondásokat, hiszen az *ab urbe condita*ból 142 könyv készült el, amely szám sem öttel, sem tízzel nem osztható. A befejezetlenség felvetésével még megoldható problémát azonban más megfigyelések is erősítik: az 1. könyv önálló monografikus egység, amelyet a következőktől jól elválaszt egy *praefatio* a 2. elején; a 10. könyv befejezése teljesen jellegtelen, ráadásul a harmadik samnis háború befejezése is átkerül a 11. könyvbe; a caesari polgárháborút a *periochae* egy nyolc könyvből álló önálló egységnek tekinti.

Syme és Scafuro elemzései nyomán felvethető, hogy Livius az öt könyvből és azok többszöröseiből álló részek mellett kialakíthatott kisebb-nagyobb önálló egységeket. Az 5. és 6. könyv felfogható egy diptichon két feleként. Az 5. inkább külpolitikai, a 6. inkább belpolitikai eseményekkel foglalkozik, de szerkezetük szimmetrikus (Veii, gallok – Manlius, Licinius). Összeköti a két könyvet Camillus személye. Burck által az 5. könyvhöz kapcsolódóan felismert szerepeltetése és eltüntetése hasonló formában van jelen a 6. könyvben is.

A két könyvet keretbe foglalja Appius Claudius Crassus két beszéde, amelyhez párként csatlakoznak ellenfeleinek, a néptribunusoknak a szónoklatai. A két Appius beszéd eredmé-

nyességének megfelelően, a tudatos liviusi szerkesztést mutatva, használja az antik szónoklat-tani irodalomban (Cic., Rhet. ad. Her.) felvázolt érvelési struktúrákat. Az 5. könyv elején található beszéd eléri célját, így eredményességének megfelelően az antik szerzőktől jobbnak gondolt, öt részből álló argumentációs struktúra jellemzi. A 6. könyv végén elhelyezett *oratio* eredménytelen, s a kevésbé ajánlott elrendezést követve, három részre tagolható. A 6. könyv-beli beszéd szövegkörnyezetbe ágyazottságával szemben (amit a 36-41 *caputok* koncentrikus körökként leírható szerkezete mutat) feltűnő az 5. elején található Appius beszéd kisebb fokú kapcsolódása a narratívához. Megkockáztatható az a feltevés, hogy Livius az előbbi csupán a keretes szerkezet kialakítása végett alkotta, így is biztosítván a két könyv összetartozását. A 5. és 6. könyv azonban bizonyosan két különböző szerkezeti egységhez is tartozik (Camillus beszéde; 6. könyv *praefatioja*). Az összetartozás és szétválasztás jelensége talán a rómaiak egyszerre lineáris és ciklikus történelemszemléletével magyarázható.

b. A Livius 5. és 6. könyve által tárgyalt időszakra vonatkozó, s az *ab urbe conditát* megelőző elbeszélő források töredékesen maradtak fenn. Fabius Pictor, Cincius Alimentus, C. Acilius töredékeinek áttekintése azt mutatja, mintha ezek a szerzők nem írtak volna az adott időszakról. Nehéz elképzelni, hogy ezek a történetírók egyáltalán ne említették volna Veii elfoglalását, Róma és a gallok első találkozását vagy a Licinius és Sextius kezdeményezte törvényeket. Az eposz és a későbbi annalsztika már bővebb információbázisnak tekinthető. Ennius ír a 400-ra datálható napfogyatkozásról, a gallok támadásáról a Capitolium ellen. L. Calpurnius Piso Frugi említi a 399-es lectisterniumot. Cn. Gellius, Cassius Hemina és Lutatius Daphnis pedig több vallási régiséget mutat be, amelyek ehhez az időszakhoz kapcsolódnak. Licinius Macer és Valerius Antias esetében az első római történetírókhoz hasonló a helyzet, ám Claudius Quadrigarius a töredékeiből nyilvánvaló, hogy ő részletesen foglalkozott a gall támadással. A Camillus legenda kialakulásában közrejátszhatott a dráma is (pl. *Vae victis*).

A nem narratív források közül első helyen említendő a pontifexek feljegyzései és a *fasti*. Az előbbiekről csak tudósítások maradtak fenn, így keletkezési idejük és tartalmuk egyaránt vitatott. Feljegyezték a gabona drágaságát, a nap- és holdfogyatkozásokat (Cato), de minden bizonnyal rögzítették a vallási ünnepeket és a *magistratusokat*, akik nevet adtak az évnek. Cicero *de orat.* 2.12.52 alapján feltételezhető, hogy az év fontosabb politikai és vallási eseményeit is magukban foglalták.

A pontifexek feljegyzései mellett létezett olyan szóbeli hagyomány, amelynek legalább egyes elemei régi eredetre tarthatnak számot. A *carmina convivalia* befolyásolhatták a történeti hagyományt. A didaktikus céllal előadott énekek a múlt példáival intették és tanították a jelent. Főszereplőik minden bizonnyal a vezető politikai szerepet betöltő nemzetségek tagjai voltak, ugyanazok a *summi viri*, akik az irodalmi művekben szép számmal előforduló felsorolások szereplői. Ezek motívumszerű elterjedése valószínűleg a *carmina convivalia* által is képviselt szóbeli hagyományból eredt. Híres emberek tetteinek verses megörökítése később is divat maradt (Varro: *De imaginibus*), a formai kötöttségek miatt pedig konzerválhattak autentikus információkat.

A nem irodalmi jellegű források közül Camillusszal kapcsolatban 3 feliratról, valamint 2 vagy 3 szoborról van tudomásunk az Augustus kori Rómában. Ezek kora és hitelessége kérdéses. A hamisítások forrásaként szóba jöhető nemzetségi dicsőségvágy a Furiusok esetében nem igazolható. Az egyetlen olyan esemény, amelynek történetisége abban a formában, ahogyan Livius bemutatja, erősen kétséges: a gall támadás. Ennek irodalmi megformálását a rómaiak hazafias büszkesége alakította terapeutikus jelleggel és céllal.

A fejezetben vázoltaknak megfelelően volt arra lehetőség, hogy Camillusról és koráról hiteles elemeket tartalmazó információk jussanak el a történetírók első generációinak közvetítésével egészen Liviusig.

c. A római hagyomány szerint a rivális szomszéd, Veii elfoglalásában döntő szerepe volt Camillusnak, s magát e tény a modern kutatás sem vonta kétségbe. Camillus hadvezéri ténykedésének valószínűségét növeli, hogy a dél-etruriai hadművelleti területen több ízben bízzák rá a római csapatok vezetését. Falerii, Sutrium és Nepete bevonása a rómaiak érdekkörébe Camillus nevével kapcsolódik össze (Liv. 5.12.5; 5.19.7; 5.26-27; 6.3-4; 6.9-10).

A gallok első támadásának (390 v. 387) történetét inkább a kulturális emlékezet alakította. A felemelkedő Róma számára szégyenfoltot jelentő vereséget a hagyomány terapeutikus jelleggel formálta át, beleszőve a camillusi felszabadítás legendáját. Néhány apró elemből (a vert sereg a Tiberisen át menekül; Aristotelés megjegyzése; Polybios egy mondata) mégis úgy tűnik, hogy a rómaiak szerény kísérleteket tehettek az ostromlott fellegvár felmentésére, s sikeresen őrizték meg épen hadseregük személyi állományának zömét.

A gall betörés nem rázta meg alapjaiban Róma katonai hatalmát, de társadalmi életében súlyos feszültségeket erősített fel. Az egymással összefüggő kérdésekre, az eladósodás és a földbirtokviszonyok problémájára több megoldási kezdeményezés történt. A földszerzésben korlátozott rétegek, vagyis nagyjából az egykori *cliensek* és plebejusok törekvését az *ager publicus*ból való részesedésre ösztönözhette, hogy a kérdéses időszakban a hódítások révén bőven volt földterület az igények kielégítésére. Róma területe Veii bekebelezése után megduplázódott, s déli irányban a csata *ad Maecium* (Liv. 6.2.8) döntő lépést jelentett a promptinusi síkságba történő behatolásban. Mindkét hadművelleti területen döntő szerepe volt Camillusnak: Veii és a dél-etruriai expanzió a gall támadás előtt, a volscusok és aequisok elleni déli harcok a város megszabadulása után hadvezéri működése főbb színhelyeit jelentették. A Livius által is említett ritka földosztások kis létszámú rétegeket érintettek, kevés földterületet vettek igénybe. Az 5. és 6. könyvben Camillus szemben áll minden olyan törekvéssel, amely Veii egykori területének felhasználásával akarta megoldani a földkérdést. Camillusnak mind a korábbi nemzetségi hadviselés metódusa, mind a hadizsákmány későbbi kezelési módjai alapján megvolt a módja, hogy az általa elfoglalt Veii területéből haszonra, befolyásra tegyen szert. A javaslatok elutasításával befolyásának ezt az alapját védelmezte.

A Manlius *seditio* elfojtásában játszott szerepe a források ellentmondásai miatt kétséges. Liviusnál Manlius a Camillus elleni irigységből kezd szervezkedni, Camillus consuli jogkörrel felruházott katonai tribunusként hivatalban van, amikor Manliust elítélik, azonban Livius egyetlenegyszer sem említi nevét a per bemutatásakor. Plutarchos (*Cam.* 36) szerint azonban Camillus teszi meg a döntő lépést, amely Manlius elítélését lehetővé teszi (a per helyszínének áthelyezése). Camillus szerepe a Rómát megmentő hős elítélésében aligha szolgálhatott dicsőségére, vagyis Plutarchos verziója közelebb állhat a történeti valósághoz, mint Liviusé, aki inkább megóvni igyekezett Camillus alakját a kétes ügyből fakadó besározódástól. Manlius elleni fellépése szintén összefüggésbe hozható a veii föld ügyével (Liv. 6.14.10).

A 6. könyv második felét a Licinius és Sextius törvényjavaslatának vitája alkotja. Az értekezés hitelesnek fogadja el a földtörvényt, az ötszáz iugerumos birtoknagyság-határt sem vetve el. Az adósságok rendezése és a földkérdés szabályozása a javaslatok tömegtámogatását biztosította, de Liciniusék mögött felsorakozott egy patricius csoport is, amelyben a Fabiusok, Manliusok, Sulpiciusok vettek részt. A felsorolt nemzetségek a gall támadás, majd a Manlius Capitolinus összeesküvés kapcsán elszenvedett presztízsvesztése indokolja hozzáállásukat. A törvények elfogadása utáni másfél évtizedben a patricius consulok zömében ebből a három nemzetségből kerültek ki, ami mutatja, hogy ők tettek szert előnyökre a változásokból. A javaslatok ellenzőinek oldalán áll a liviusi bemutatásban Camillus. A javaslatok beterjesztése előtti évtizedben sorozatosan viselt hivatalokat, amelyek hitelessége legalábbis tényszerűen elfogadható. Veii területét állhatatosan védelmezte minden felosztási kísérlet ellen. A hivatalviselés rendjét és a földkérdést bolygató javaslatok nem állhattak érdekében, így egyetérthetünk Martin megállapításával, miszerint Camillus a patricius (és saját) érdekek következetes képviselője, a nép törekvéseivel szemben álló csoport egyik vezetője lehetett.

d. A rómaiak az eszményi polgár, hadvezér, politikus tulajdonságait részben a görög filozófiából kölcsönzött, részben saját társadalmi viszonyaikból leszűrt fogalmakkal, ún. érték kategóriákkal határozták meg; ebből következően jellemábrázolásra is használva őket. A jellemábrázolást a kutatás nem tartja Livius erősségének, ráadásul a morális kategóriák használata a szereplők individualitásának rovására ment.

Camillus esetében is kimutathatók ennek nyomai. Hadvezérként a *consilium*, *ratio*, *virtus*, *fortuna*, *felicitas* jellemzi. Vezértársaival szemben a *moderatio* és a *patientia* határozza meg magatartását. Az ellenséggel szemben a *fides Romana* igazi képviselője. Camillus a *pietas* megtestesítője, a *diligentissimus cultor religionum*. Egy szóstatisztikai vizsgálat azonban kétértelműen ébreszthet a túlzott idealizálással szemben. Az 5. és 6. könyvben a *pietas* szó mindössze egyszer, a *religio* pedig 39-szer fordul elő. Ez a szám persze csak önmagában tűnik nagyoknak: az *ira* a két könyvben 37-szer található meg.

Camillus az *ira* embere, kiváltója és egyben célpontja (pl. Liv. 5.22.1; 5.26.8; 6.38.5,8). Haragja és fenyegetései a zsákmány ügyében, illetve a nép törekvéseivel szemben tanúsított viselkedését jellemzik. Camillushoz tehát nem kizárólag erények, hanem kisebb mértékben hibák is kapcsolódnak. Livius összefoglaló megjegyzése a *princeps pace belloque* az augustusi konnotációktól eltekintve is meglepőnek tűnik. A Camillus személye körül kialakuló belpolitikai békétlenség a *pace* szót kérdésessé teszi. Livius megpróbálta Camillus hibáit a háttérben tartani, s ezekről mintegy megfélemlítve a *princeps pace belloque* kifejezéssel Camillust a római történelem személyiségeinek (Romulus, Numa, Valerius Publicola, Scipio Africanus) sorába illeszteni, akik háborúban és békében egyaránt sokat tettek a római állam fennmaradásáért.

Camillus minden idealizálás ellenére meglévő negatív vonásainak egyik forrása egy hiteles történeti mag megmaradása lehetett, másik magyarázatként felmerül, hogy a történetíró maga formálta ilyenné Camillus ábrázolásának egyes vonásait, hogy valamiféle tükröt tartson Róma és annak új ura elé.

e. A római köztársaság utolsó évszázadában a legtöbb vezető politikus helyzetének ideológiai erősítésére magát és tevékenységét megpróbálta Romulusszal kapcsolatba hozni. Róma újralapítójának szerepe mind Mariusszal, mind Sullával, mind Ciceróval, mind Caesarral kapcsolatban felmerült. Romulus király volta, valamint az erőszakos haláláról szóló tradíció miatt sor került egy második Romulus hagyományának kialakítására, egy olyan hős arcképének megrajzolására, akire a *res publica libera* rendjének önjelölt megerősítői hivatkozhattak. Erre a szerepre Camillus látszott alkalmasnak, aki egy romulusi, vagyis királyi mellett köztársasági aspektussal is bírt (Martin, Havas). Marius, Sulla, Pompeius (kevés adat) és Caesar egyaránt megkísérelte beilleszteni propagandájába a Camillus-féle újralapítás elemeit. (Cicerót láthatólag kevésbé foglalkoztatta a Camillushoz kötődő második alapítás.) A politikusok propagandája és tevékenysége ebből következően visszahatott a Camillus ábrázolásra is.

Livius életkorából és születési helyéből adódóan minden bizonnyal érdeklődéssel fordult Caesar tevékenysége felé. Az *ab urbe condita* Caesarról szóló könyvei elvesztek, a másodlagos hagyomány erősen rövidít és gyakran csupán tényekre szorítkozik (ennek elemzése: Strasburger). Caesar liviusi bemutatását mindenképpen befolyásolta Augustus legitimációjának kérdése, de a *princeps*nek erre már aligha volt szüksége akkor, amikor Livius a Caesarról szóló könyveket írhatta. Octavianus-Augustus inkább a polgárháborúban és 20-as évek elején támaszkodott Caesar emlékére. A két fentebb említett szempont alapján érdemes megvizsgálni Caesar és a liviusi Camillus alakjának lehetséges kapcsolódási pontjait.

A hadjáratok technikai elemeinek kölcsönzése (pl. Caes. Civ. 3.64.1 ~ Liv. 6.23.12) nyilvánvaló, hiszen Liviusról nem maradt fenn olyan adat, amely szerint katonai tapasztalatokkal rendelkezett volna. Van azonban néhány olyan motívum, amely Caesar és Camillus alakját jellemzi, s nem tartozik szorosan a hadvezetés szakmai oldalához. Mindkét hadvezér karizmatikus alak, feltűnésük a harcmezőn az ellenséget félelemmel tölti el, saját katonáiba lelkesé-

dést önt. Caesar és Camillus is tanúbizonyságot tesz személyes bátorságáról (pl. Caes. *Gal.* 2.25.2 ~ Liv. 6.8.1-6). Camillus több ízben szembekerül a néptribunusokkal, két alkalommal védelmébe veszi a tribunusok hatalmát (Liv. 5.29.8; 6.38.6.), igaz saját céljai érdekében. Caesar szintén a tribunusi hatalom védelmét használja ürügyül a polgárháború kirobbantásához. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy míg Camillus a *plebs* ellen, addig Caesar éppen a *senatus*szal szemben él ezzel a fegyverrel; a közös vonás a tribunusi hatalom védelmének kissé cinikus hangoztatása. A tribunusokkal való konfliktus mindkét politikus pályáját (Caesarét különösen egyeduralmi helyzetének kialakulása után) jellemzi.

A szakirodalomban legtöbbször (Hirschfeld, Weinstock, Tränkle) a fehér lovakkal vont diadalszekér kérdését vizsgálták. Akár Caesar korában szövődött a Camillusról szóló elbeszélésbe a fehér lovakból álló fogat, akár Caesar használta fel a Camillus-legenda egyes már meglévő elemeit saját propagandájához, Livius olvastán a kortársak előtt Camillus bemutatásakor olykor Caesar alakja idéződhetett fel.

Camillus *triumphus*ai nem csupán Caesar emlékét vethették fel, hanem utalhattak Octavianus-Augustus diadalmeneteire is. Caesar diadalmeneteinek két jellemzője is feltűnik később Octavianus 29-es diadalmenetei alkalmával. Többszörös *triumphus*ok, s részben polgárháborús ellenféllel szemben aratott győzelmek eredményei. A 29-es hármass diadalmenet felidézte azonban Camillust is, aki az etruszkok, volskusok és aequisok legyőzése után *in urbem triumphans rediit trium simul bellorum victor* (Liv. 6.4.1). Szintén ilyen keresztutalásos rendszer fogja össze a három politikust a főváros áthelyezésének ügyében.

A caesari elemek megjelenését Octavianus politikájában, valamint a Caesar „kultusz” szaporodó elemeit (Divus Iulius templom; a *clupeus virtutis* elhelyezése; Mars Ultor templom stb.) látva Livius művének rejtett utalásaival mintegy figyelmeztetni akarta a *princeps*et. Amkor Camillus áthág bizonyos korlátokat, ugyanúgy jár, mint később a köztársasági normákat semmibe vevő Iulius Caesar. Diadalmenetük után Camillust száműzik, Caesart meggyilkolják. Octavianusnak pedig, akinek ténykedése egyrészt sok közös, pozitív vonást mutat Camilluséval (Burck, Martin), ügyelnie kell, nehogy Camillus, valójában pedig örökbefogadójának sorsára jusson.

f. Az értekezésnek sikerült kimutatni, hogy Livius tudatosan egységként kezeli az 5. és 6. könyvet, áttörve a hagyományosan neki tulajdonított *pentas* – *decas* struktúrát. Ennek egyik oka és eszköze Camillus személye volt. Feltételezhető, hogy a történetíró rendelkezésére álltak olyan források, amelyek autentikus információkat hordoztak a 4. század első harmadáról. A liviusi szöveg vizsgálata fényt vet egy hiteles történeti magra: Camillus a dél-etruriai expanzió kivitelezője és haszonélvezője; a patricius és saját anyagi és politikai érdekeinek védelmezője. Ez szemben áll azzal a merev és idealizált képpel, amelyet részben az ókori hagyomány, részben a modern kutatás vall. A felismerést megerősíti az értékkategóriák vizsgálata, amelyek egyfelől az ideális rómaid állítják az olvasó elé, másfelől viszont az *ira*, a konfliktus Camillust. Camillus negatív vonásainak a történeti hitelesség melletti másik forrása Caesar hatása. Livius – a kutatás által eddig fel nem tárt – caesari vonásokat és utalásokat rejtve a Camillus tevékenységéről szóló leírásokba a római történetírás hagyományának megfelelően a múlt példáját állítja saját jelene elé.

IV. Az értekezés témakörében készített publikációk jegyzéke

Monográfia:

Takács Levente: *M. Furius Camillus*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2008. p. 151.

Tanulmányok:

Livy's 5 and 6 Books. Linked or Separated? *ACD* 42 (2006) 81-93.

Princeps pace belloque. An Ideal Statesman in Livy. In: Gy. Németh – P. Forisek (edd.):

Epigraphica III. Polital et Cives (HPS 13), Debrecen 2006, 67-81.

Róma második megalapítója és a birodalmi „ideológia”. *ÓKOR* I/1 (2002) 22-29.

Előadások:

Relic Hunter – Hová tűnt a gall arany? Előadás a *Közösség és idegenek* c. konferencián, Csíkszereda 2005. szeptember 23.

Livius ötödik és hatodik könyvének aktuálpolitikai vonatkozásai. Előadás „*Az élő antikvitás*” c. VI. Magyar Ókortudományi Konferencián, Budapest, 2004. május 27.

Tankönyv (részlet):

Livius. In: *Bevezetés az ókortudományba IV.* 277-282. Debrecen 2001.

KONFERENCIA

Appianos konferencia Hahn István emlékére

címmel az ELTE Ókortörténeti Tanszéke és a *Non Omnis Moriar* Alapítvány 2008. október 13-án konferenciát rendezett az ELTE Szerb utcai Tanári Klubjában. Program:

Dezső Tamás, az ELTE BTK dékánjának megnyitója
 Németh György (ELTE-DE): *Hahn István és Appianos*
 Hegyi W. György (ELTE): *Római intézmények – görög fogalmak*
 Kató Péter (ELTE): *Háborús bűnök Appianos Mithridateiosában*
 Sipos Flórián (DE): *Appianos töredékei – a hitelesség kérdése*
 Forisek Péter (DE): *Polybios és Appianos Hannibál-képe*
 Patay-Horváth András (ELTE): *Appianos és Pausanias*

Délután került sor az ELTE BTK Hahn István Szemináriumának felavatása (Múzeum krt. 6–8. I. emelet 138). Hahn Istvánnak az ELTE-n töltött évtizedeiről beszédet mondott Borsodi Csaba, az ELTE Történelmi Intézet igazgatója. Ezután került sor az első előadásra az István Hahn Lecturer cím elnyerése alkalmából. A cím idei kitüntettetje Köves-Zulauf Thomas (Marburg) volt. Előadásának címe: *A szemérmes Kydippé*. Az előadást Köves-Zulauf professzor betegsége miatt Németh György olvasta fel.

Németh György

Ösztönzők. Klasszika archaeológia és ókortudomány.

Nemzetközi konferencia a Szépművészeti Múzeumban, 2008. november 26–26.

Török László: *Megnyitó*
 Szabó Miklós: *Les civilisés et les barbares*
 Dyfri Williams (London): *The Gold Celtic Warrior Brooch: hybridity and cultural exchange*
 Alessandro Naso: *Etruscan and Italic Artefacts in Central Europe*
 Szilágyi János György: *Apollo travestito da Niobide*
 Jan Bouzek: *Geometric Art, Homer, and the Museum of Fine Arts in Budapest*
 Arthur Muller: *From Workshop to Sanctuary. New Trends in the Study of Greek Terracottas*
 Stefan Ritter: *Übergänge: Dionysos und die menschliche Welt in der attischen Vasenmalerei*
 Cornelia Isler-Kerényi: *La pantera di Dioniso: il cratere attico Budapest 50.568 nel suo contesto iconografico*
 H-R. Goette: *The Portrait representation of Emperor Caligula*
 Nagy Árpád Miklós: *Daktylios pharmakites – vers la rédéfinition des gemmes magiques*
 Török László: *Alexandria in Budapest*

Németh György

Palaiphatos és az antik mítoszracionalizálás

Az ELTE Ókortörténeti Doktori Programja 2009. január 13-án könyvbemutató konferenciát tartott az ELTE Ókortörténeti Tanszék Hahn István Szemináriumában. Az előadók a *Földreszállt mítoszok* (Szeged, 2008) című kötet munkatársai, és az Ókortörténet Doktori

Program oktatói voltak. A konferencia programja:

Ritoók Zsigmond: Megnyitó (*Mitoszértelmezések s XIX–XX. században*)
 Németh György: *Palaiphatos utóélete*
 Pataricza Dóra: *Természetgyógyász vagy varázsló? Médeia alakja Palaiphatosnál*
 Bajnok Dániel: *Plutarchos Chimairája*
 Patay-Horváth András: *Arés lányai. Amazónok a görög mitográfusok és történetírók műveiben*
 Kató Péter: *Földreszállt istenek: vallás és politika a hellenisztikus korban*
 Hegyi W. György: *Glaucus és Diomedes Horatiusnál*

A konferenciát jó hangulatú vita követte.

Németh György

Előadások a 80 éves Szepessy Tibor tiszteletére

Eötvös József Collegium, 2009. január 16.

Hiller István köszöntője

első ülés (elnök: Mayer Gyula)

Tegyey Imre: *Atychéma* (Menandros, *Epileptontes* 914)

Pajorin Klára: Apuleius és a magyar humanizmus

Havas László: „*iuxta divinae sapientiae suum...*” Egy fejezet a Biblia legkorábbi magyarországi hatásáról

Tar Ibolya: Goethe *Nausikaa*-ja

második ülés (elnök: Horváth László)

Mayer Gyula: Mátyás király leveleinek időrendjéhez

Monostori Martina: Benedek Európája a kultúrák válságában

Szovák Kornél: Egy Szent István-kori verses emlék

Takács László: *Concordia discors*

Farkas Zoltán: *Glóttés rheuma*

harmadik ülés (elnök: Szovák Kornél)

Horváth László: A korinthusi szövetség (Kr.e. 336-334)

Mészáros Tamás: Az *Epileptontes* és az újkomédia forrásai

Nagyillés János: A szerelem születése Valerius Flaccusnál és Apollónios Rhodiosnál

Simon Zoltán: *Rutilanti carmina libro*. Mimos és elégia Calpurnius Siculus 3. eclogájában

Ósz Ferenc: Comenius és a latin nyelv

negyedik ülés (elnök: Farkas Zoltán)

Pataki Elvira: A könnyűség súlya avagy Philéas cipői

Kisdi Klára: Eredeti versformák Virgilius Grammaticus műveiben

Marton József: A görög irodalom újraéledése az első humanista fordításokban

Juhász Erika: León diakonos levelei

Adorjáni Zsolt: Pind. *Pyth.* 8. 61-72 revisitatum

A konferencia megrendezésére két okból került sor. Egyrészt kollégái, barátai és tanítványai előadásokkal köszöntötték Tanár Urat 80. születésnapja alkalmából, másrészt Hiller István oktatási és kulturális miniszter úr ez alkalommal nevezte ki Szepessy Tibort az Eötvös József

Collegium kurátorává. Szepessy Tanár Úr válogatott tanulmányai hamarosan kötetbe rendezve jelennek meg.

Mészáros Tamás

Törvények. IX. Epigraphical Kerekasztal

A Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszéke, a DAB Epigraphical Munkabizottsága és a DE BTK Történelmi Doktori Programja 2009. február 10-én könyvbemutatóval egybekötött konferenciát tartott a DE Történelmi Intézet Könyvtárában. A konferencia programja:

Papp Klára (DE Történelmi Intézet intézetigazgató): Megnyitó.

Németh György (DE-ELTE): A törvények szigete

Kovács Péter (PPKE): A pomerium régészete

Simon Attila (DE): A törvény fogalma Cicero De legibusában

Szabó Béla (DE): „A jog népe egyben nem a törvény népe” - Ius et lex

Szabó Ádám (MNM): Papi jogállás a principatus korában

Szabó Edit (DE): Elveszett törvények nyomában

Mráv Zsolt (MNM): M. Antonius Victorinus Aquincumban és Budaörsön

Nemes Zoltán (DE-ME): Törvények és törvényalkalmazás az attikai önkormányzatokban

Bradács Gábor (DE): A római jog alkalmazása az investitúraháború vitairódalmában

Forisek Péter (DE): Polybios és a disciplina militaris

A konferencia keretében bemutatásra kerültek az alábbi kötetek: Platón: *Törvények*. (Fordította, a kísérő tanulmányokat és a jegyzeteket írta: Kövendi Dénes, Bolonyai Gábor, Németh György. Atlantisz, Budapest, 2008.), Cicero, Marcus Tullius: *A törvények*. (Ford. és a jegyzeteket írta: Simon Attila. Az utószót írta: Havas László. Gondolat Kiadó, Budapest, 2008.) és *Kalendae. Studia Sollemnia in Memoriam Johannis Sarkady*. (ed. by György Németh. Debrecen, 2008. Hungarian Polis Studies 16.)

Németh György

HABILITÁCIÓ

Ebben a rovatban szeretnénk hírt adni az ókortudomány területén lefolyt és lezárt habilitációs eljárásokról. Kérjük, küldjék el lapunknak téziseiket és a habilitációs előadás meghívóját.

M. Nagy Ilona: *A Margit-legenda (1510) szövegtörténetének kérdései.*
Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2007. december 5.

Szabó Edit: *A római császárság története.*
Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2008. április 29.

Simon Attila: *Dionüszosz színrevitele. A közvetítés kulturális technikái az antik irodalomban és filozófiában.*
Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2008. szeptember 23.

Bene László: *Test és lélek Arisztotelésznél.*
Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2008. november 10. hétfő.

Kendeffy Gábor: *A sztoikus etika*
A tudományos előadás címe: *The fruitfulness of the Fall. A Patristic Idea and its Antecedents in Ancient Philosophy.*
Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2008. december 15.

Szekeres Csilla: *A filozófus Cicero.*
Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2009. február 12.

SZIGORÚAN TITKOS KIADVÁNYOK

E rovatban olyan ókori tárgyú – elsősorban egyetemi és múzeumi – kiadványokat ismertetünk, amelyek valamilyen oknál fogva észrevétlenek, vagy méltatlanul kevésbé ismertek maradtak a szélesebb szakmai nyilvánosság előtt. E kötetek tehát nem valamiféle cenzúra tiltása, hanem az információhiány miatt váltak „titkossá”. Célunk az, hogy e kötetek terjesztését adtaik pontos közlésével, elősegítsük. Ezúton is kérjük kollégáinkat, hogy megjelent szakmai kiadványaikról adjanak lapunkban tájékoztatást pontos, de rövid tartalmi ismertetés keretében. Számítunk minden megjelent tanulmánykötet, monográfia, disszertáció, emlékkönyv és fordítás ismertetésére. Természetesen nem csak az egyetemi kiadványokra hívjuk föl szívesen a figyelmet. Tekintettel a hazai, meglehetősen kaotikus, könyvkiadói viszonyokra és a könyvterjesztés gyengélkedéseire, előfordulhat, hogy hivatásos könyvkiadók kiadványai is elkerülik az érdeklődők figyelmét. Kérjük a szerzőket, fordítókat és szerkesztőket, használják ki a lapunk által nyújtott segítséget. Minden ókori tárgyú kiadványt térítésmentesen ismertetünk. Az ismertetések célja az információ közzététele, nem az értékelés. Kíváncos lenne, ha a bemutatást írók azt is megadnák, hogy a megrendelők pontosan kihez fordulhatnak (*kiadó, terjesztő, ISBN szám, oldalszám, név, cím, telefonszám*), és a kiadvány *mennyibe kerül*. Szerkesztőségünk ezúton mond köszönetet mindazon kiadóknak és szerzőknek, akik publikációikat eljuttatták hozzánk, lehetővé téve, hogy megismertessük azokat olvasóinkkal (Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszék, 4010 Debrecen, Egyetem tér 1.).

A rovatot összeállította Németh György

Appianos: Róma története. Szerkesztette és az Utószót írta Németh György. Fordította Forisek Péter, Hahn István, Kató Péter, Németh György, Patay-Horváth András, Sipos Flórián. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 1083 old. ISBN 978-963-389-910-6. Ára: 5980 Ft.

A Codex Iustinianus 12. könyve. A Római Birodalom igazgatása a iustinianusi kodifikációban. Fordította Kelemen Miklós. Acta Wenzeliana 6. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2008. 98 old. ISBN 978-963-463-985-5.

Brelich, Angelo: Római variációk az eredet témájára. Fordította Nagy Andrea. Gondolat Kiadó, Budapest, 2008. 149 old. ISBN 978-963-693-084-4. Ára: 2400 Ft.

Cultus Deorum. Studia religionum ad historiam vol. II. De rebus aetatis Graecorum et Romanorum in memoriam István Tóth. Ókortudományi Dolgozatok 2. Pécs, 2008. 344 old. HU ISSN 2060-0917. ISBN 978-963-642-230-1.

Cultus Deorum. Studia religionum ad historiam vol. III. Res mediaevalia et recentiora ab Oriens ad Europa in memoriam István Tóth. Ókortudományi Dolgozatok 3. Pécs, 2008. 344 old. HU ISSN 2060-0917. ISBN 978-963-642-231-8.
További információk: okor@btk.pte.hu.

Forisek Péter – Köpösdi Judit: A világ csodáinak nyomában. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, Debrecen, 2008. 112 old. ISBN 978-963-596-680-6.

Földreszállt mítoszok. Palaiphatos és Hérakleitos a görög mítoszokról. Szerkesztette Németh György. Fordította, a jegyzeteket és a kísérő tanulmányokat írta Bajnok Dániel, Németh György, Pataricza Dóra, Ruzsa Kata. Lectum Kiadó, Szeged, 2008. ISBN 963-964-018-4. Ára: Ft.

Gesztelyi Zamás – Varga Teréz (szerk.): Római polgárok és uralkodók képi üzenetei. AGATHA XXIII. Debrecen, 2007. 245 old. ISBN 978-963-473-137-5.

Impelluso, Lucia: Mítoszok. Ókori istenek és antik hősök történetei műalkotásokon keresztül. Korona Kiadó, Budapest, 2008. 780 old. ISBN 978 963 268 009 5. Ára 5500 Ft
További információk: koronakiado@koronakiado.hu

Ittész Máté: Az augmentum a görög és az indoiráni nyelvekben. L'Harmattan – ELTE BTK Indoeurópai Nyelvtudományi Tanszék, Budapest, 2008. 295 old. ISBN 978-963-236-119-2.

Kalendae. Studia sollemnia in memoriam Johannis Sarkady. Ed. György Németh. Hungarian Polis Studies 16. Debrecen–Budapest, 2008. old. ISBN 978-963-473-138-2.

Kovács Péter (szerk.): Fontes Pannoniae Antiquae ab a. D. CCXXXV usque ad a. D. CCLXXXIV. Budapest, 2008. 216 old. ISBN 978-963-88011-0-4.

Kovács, Péter: Marcus Aurelius Rain Miracle and the Marcomannic Wars. Mnemosyne Supplements (History and Archaeology of Classical Antiquity. 308.) ISBN 13-978-90-04-16639-4. xviii + 301 old. Árak: EUR 104.00 / US\$ 154.00.

Kovács Péter – Szabó Ádám (szerk.): Studia Epigraphica Pannonica I. Észak-Kelet Pannonia 1. Előszó változatok, kommentárok, olvasatok a CIL III2 3 kötethez. CIL III 2 Pannonia Kötetét Előkészítő Bizottság Magyarországi Munkacsoportja, Budapest, 2008. 293 old. 3 függelék. ISBN 978-963-508-564-4.

Pap Levente – Tapodi Zsuzsa (szerk.): Közösség, kultúra, identitás. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2008. 406 old. ISBN 978-973-7953-87-2.

A kötet ókori tárgyú írásai: Horváth László: Bértollnok, agyafűrt kereskedő, és ami a legfőbb, egyiptomi! Németh György: A polgár, az idegen és az örömlány; Mészáros Tamás: Egy gyilkosság története (Antiphón: V. beszéd. Héródész meggyilkolása); Takács Levente: Relic Hunter – hová tűnt a gall arany? Forisek Péter: A társadalmi mobilitás egy lehetősége a Kr. u. III. századi Rómában; Pap Levente: Tertulliani Adversus Iudaeos; Gesztelyi Tamás: A dunai limes és a Kárpát-medence.

További információk: kpi@kpi.sapientia.ro

Philosztratosz: Erósz szárnyai. Ógörög szerelmes levelek. Fordította és az utószót írta: Polgár Anikó. Kalligram, Pozsony, 2008. 133 old. ISBN 978-80-8101-034-7. Ára: 1800 Ft.
További információk: <http://www.kalligram.com>

Platón: Kratülosz. Szabó Árpád fordítását átdolgozta Horváth Judit. A jegyzeteket és az utószót Böröczki Tamás írta. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2008. 145 old. ISBN 978-963-9165-95-3. Ára: 1895 Ft.

Platón: Törvények. Kövendi Dénes fordítását átdolgozta Bolonyai Gábor. A jegyzeteket és az Utószó második részét Németh György, a kommentált szerkezeti vázlatot és az Utószó első részét Bolonyai Gábor írta. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2008. 637 old. ISBN 978 963 9165 96 0. Ára: 3695 Ft.

Takács Levente: M. Furius Camillus. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2008. 151 old. ISBN 978 963 473 2006.

Újlaki Pongrácz Zsuzsanna: Római kori fürdő a dunaújvárosi Öreghegyen. Az Intercisa Múzeum Kincsei IV. Dunaújváros, 2007. 56 old. ISBN 978-963-87239-3-2.

Kérjük kedves szerzőinket, hogy PhD tézisüket elektronikus és nyomtatott változatban is küldjék el címünkre, az alábbi adatokat is feltüntetve:

- A doktori iskola pontos megnevezése
- A témavezető neve és egyetemi/kutatói beosztása
- A disszertáció angol nyelvű címe
- Ha a disszertáció különleges karaktereket is tartalmaz, kérjük, a fontokat is mellékeljék.

Bulletin of Ancient Studies

No. XX.

Editor-in-chief: György Németh

Editor: Péter Forisek

The aim of this periodical is to create a lively forum for all sorts of activities and communications in the field of ancient studies. This field is extremely broad: we look forward to communications from classical philologists, historians, linguists, archaeologists, orientalist and everyone else concerned with ancient studies in Hungary. We do not intend to be a scholarly periodical of a classical fashion, but rather an open forum and news bulletin of classical scholars and students in Hungary.

Contents of the present number:

Aurea Aetas (An interview with a prominent Hungarian classical scholar)
Németh, György: Interview with Dolores Hegyi.....3

New Generation (The abridged versions of three PhD dissertations)
Bácskay András: Fever in Ancient Babylonia. The corpus of fever texts and their interpretation.13
Niederreiter Zoltán: L'interprétation du rôle des insignes de pouvoir et des figures emblématiques sur la base des sources textuelles, iconographiques et archéologiques.....18
Takács Levente: The Image of Camillus in Livy' Book 5 and 6.
Values, history, politics.....29

Conference
Németh, György: Appianos Conference Memorial of István Hahn István.....36
Németh, György: Instigators. Classical Archaeology and Ancient Studies.....36
Németh, György: Palaiphatos and the Rationalization of Ancient Myths36
Mészáros, Tamás: Lectures to Celebrate the 80th Birthday of Tibor Szepessy.....37
Németh, György: Laws. Epigraphic Roundtable IX.....38

Top Secret Publications39

Top Secret Publications40

T a r t a l o m

Aurea aetas

„Az ókortudománynak van egy íratlan története is”. Németh György beszélgetése Szilágyi János Györggyel	3
---	---

Utánpótlás

Bácskay András: Láz az ókori Babilóniában. Az ún. lázszövegek korpusza és értelmezése.....	13
Niederreiter Zoltán: Újasszír szimbólumok. A hatalmi jelvények és jelképek szerepének értelmezése írott, képi és tárgyi források vizsgálatával.....	18
Takács Levente: Livius 5. és 6. könyvének Camillus-ábrázolása. Értékek, történelem, politika.. ..	29

Konferencia

Németh György: Appianos konferencia Hahn István emlékére	36
Németh György: Ösztönzők. Klasszika archaeológia és ókortudomány	36
Németh György: Palaiphatos és az antik mítoszracionalizálás.....	36
Mészáros Tamás: Előadások a 80 éves Szepessy Tibor tiszteletére	37
Németh György: Törvények. IX. Epigraphikai Kerekasztal	38

<u>Habilitáció</u>	39
--------------------------	----

<u>Szigorúan titkos kiadványok</u>	40
--	----